

Vo-hbo:

dat is
andere
taal!

VO
HO Aansluiting
Voortgezet Onderwijs -
Rotterdamse Hogescholen

Naar een doorlopende leerlijn taalvaardigheid
Nederlands in de regio Rotterdam

Vo-hbo: dat is andere taal!

Vo-hbo: dat is andere taal!

Naar een doorlopende leerlijn taalvaardigheid
Nederlands in de regio Rotterdam

Ellis Wertenbroek, Marieke Cornelisse, Marius Engelsman,
Kirsten van den Heuij, Roel Huysmans, Rianne de Zeeuw-Oprel,
Saskia Hutten, Robert van Atten, Marjo Smeman

Colofon

Auteurs

Werkgroep Vakinhoudelijke aansluiting vo-hbo
Nederlands/communicatie

Voor digitale publicatie van *Vo-hbo: dat is andere taal!*
zie website project 'Samen werken aan een betere aansluiting'
(www.aansluiting-voho010.nl).

Hbo-instellingen:

Hogeschool Rotterdam

- Ellis Wertenbroek (deelprojectleider werkgroep vakinhoudelijke aansluiting vo-hbo Nederlands/communicatie en adviseur aansluiting vo/mbo- Hogeschool Rotterdam)
- Marieke Cornelisse (onderwijskundig adviseur)
- Marius Engelsman (docent Nederlands/communicatie)
- Kirsten van den Heuij (docent/onderzoeker)
- Roel Huysmans (docent Nederlands/communicatie)
- Rianne de Zeeuw-Oprel (docent Nederlands/communicatie)

Hogeschool Inholland

- Saskia Hutten (docent Nederlands/communicatie)

Vo-scholen:

Melanchthon Schiebroek

- Robert van Atten (docent Nederlands)

Emmauscollege

- Marjo Smeman (docent Nederlands)

Eindredactie
Projectbegeleiding
Vormgeving

Anneke Nunn (www.annekenunn.nl)
Sigrid van Iersel (www.sigridvaniersel.nl)
Hogeschool Rotterdam

Voorwoord

Rotterdam is een stad van harde werkers en ziet zichzelf graag zo. De uitspraak van Jules Deelder dat 'het geld in Rotterdam wordt verdiend, in Den Haag wordt verdeeld en in Amsterdam over de balk wordt gesmeten' geeft uiting aan dit cliché. De uitdrukking 'niet lullen maar poetsen' lijkt het officieuze motto van de stad te zijn geworden.

Vo- en hbo-docenten Nederlands/communicatie uit de regio Rotterdam hebben zich de afgelopen tijd met enthousiasme gebogen over het schrijven van deze publicatie. Het was voor ons meteen duidelijk waarom we aan de slag gingen: we wilden een start maken om de aansluiting havo-hbo Nederlands te verbeteren. Met meer inzicht in elkaars onderwijs kunnen docenten vo en hbo toewerken naar een doorlopende leerlijn.

Het uitgangspunt was om te komen tot één hbo- en één vo-verhaal. Dat viel niet altijd mee; er zijn veel verschillen tussen zowel de hbo-instellingen als de vo-scholen onderling en iedere school legt haar eigen accenten. Uiteindelijk is het ons gelukt om een beeld te schetsen van het vak Nederlands (vo) en Nederlands/communicatie (hbo). Tegelijkertijd werden ook de pijnpunten in de aansluiting duidelijk.

Dit boek had niet geschreven kunnen worden zonder de hulp van een aantal collega's. Met hun feedback is de tekst ingeperkt en aangescherpt. Onze dank gaat uit naar: Evelyne van der Neut, Margo Pluijter en Hilke Stibbe, allen van Hogeschool Rotterdam; voor het vo naar: Karin Erkamp (CSG Groene Hart), Ed van Ree (Havo/vwo voor Muziek en Dans), Marijke Strootman (Develstein-College) en Irma Westheim (Wolfert Lyceum). Ook vermelden wij graag: Marion Schiffers (Codarts Rotterdam), Wessel Klos (Thomas More Hogeschool) en Roelie van der Zouwen (Hogeschool Inholland).

Natuurlijk is ons werk nog niet af; met het boek is een begin gemaakt. Docenten Nederlands/communicatie uit vo en hbo kunnen nu de handen uit de mouwen steken: aan de slag met een of meerdere aanbevelingen om zo aandacht te besteden aan de doorlopende leerlijn. We verheugen ons erop om met de

regionale vo- en hbo-instellingen de actiepunten uit dit boek verder uit te werken. Vo en hbo hebben elkaar nodig om de havist beter te bedienen voor Nederlands/communicatie in de doorstroom, dus laten we elkaar inspireren en leren van elkaar!

Rotterdam, oktober 2016

Ellis Wertenbroek (deelprojectleider), Marieke Cornelisse, Marius Engelsman, Kirsten van den Heuij, Roel Huysmans, Rianne de Zeeuw-Oprel, Saskia Hutten, Robert van Atten, Marjo Smeman

Inhoudsopgave

Inleiding	9
Hoofdstuk 1 Leerlijnen taalvaardigheid in theorie en praktijk	13
1.1 Taalvaardigheid als voorwaarde voor studiesucces	13
1.2 Richtlijnen voor taalniveau op het hbo	17
Hoofdstuk 2 Voortgezet onderwijs in vogelvlucht	25
2.1 Onderwijsinhoud	26
2.2 Het eindexamen	27
2.3 Het pedagogisch-didactisch klimaat	28
Hoofdstuk 3 Hoger beroepsonderwijs in vogelvlucht	31
3.1 Instroom en studiekeuzecheck	32
3.2 Onderwijsinhoud	37
3.3 Toetsing	39
3.4 Het pedagogisch-didactisch klimaat	41
Hoofdstuk 4 Taalvaardigheid in vo en hbo	47
4.1 Nederlands in het voortgezet onderwijs	47
4.2 Taalvaardigheid in het hoger onderwijs	53
Hoofdstuk 5 Aanbevelingen en acties voor een doorlopende leerlijn taalvaardigheid	63
5.1 Belemmeringen voor een doorlopende leerlijn	63
5.2 Aanbevelingen	65
5.3 Acties voor het komende jaar	68
Bijlage Voorbeelden van contextrijke opdrachten Nederlands	71

'Wat zijn de hiaten
in het taalonder-
wijs?'

Docent

'Wat is een hiaat?'

Student

Gehoord op de conferentie *Vo-hbo: dat is andere taal!* (april 2016)

Inleiding

Ruim een derde van alle havisten in de regio Rotterdam die naar het hbo gaan, valt tijdens het eerste jaar uit of wisselt van opleiding. Voor een deel komt dat doordat het hbo en het voortgezet onderwijs niet goed op elkaar aansluiten. Het taalniveau van veel eerstejaarsstudenten voldoet niet aan wat er van hen verwacht wordt. Door die achterstand gaat misschien onnodig talent verloren en wordt het potentieel van jongeren niet volledig benut. Deze publicatie laat zien wat een soepele aansluiting belemmert en wat er moet gebeuren om te komen tot een doorlopende leerlijn.

Bestuurders uit het Rotterdamse voortgezet onderwijs (vo) en hoger beroeps onderwijs (hbo) besloten in studiejaar 2014-2015 serieus werk te maken van een soepelere overgang van vo (vooral havo) naar hbo in de eigen regio. Daarom ondertekenden ze de intentieverklaring *Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo*. Werkgroepen gingen aan de slag met verschillende thema's waaronder vakinhoudelijke aansluiting. Voor een soepelere overgang moeten hogescholen hun onderwijs beter afstemmen op het eindniveau van de instromende havoleerlingen. En de havo moet toewerken naar het hbo-startniveau. Om dat te realiseren hebben onderwijsinstellingen allereerst kennis over elkaars onderwijs nodig. Niet alleen over de inhoud, maar ook over de didactiek.

'Wat vragen wij in het hbo te veel?

Of wat biedt het voortgezet onderwijs te weinig?'

Docent hbo Nederlands/communicatie

Via meer kennis over elkaars taalvaardigheidsonderwijs...

Al snel bleek dat docenten weinig wisten over de inhoud van elkaars onderwijsprogramma's op het gebied van taalvaardigheid (Aansluiting voho-010, 2016). Dat is natuurlijk niet bevorderlijk voor onderlinge afstemming. Daarom heeft de werkgroep Vakinhoudelijke aansluiting Nederlands/communicatie zich als doel gesteld informatie over onderwijsprogramma's over en weer te ontsluiten. Deze publicatie is daarvan het resultaat. Docenten Nederlands op de havo kunnen hun leerlingen met de informatie uit dit boek beter toerusten voor het vervolgonderwijs en hbo-docenten kunnen hun lesprogramma's er beter door

afstemmen op het toeleverend onderwijs. Deze publicatie gaat over de Rotterdamse praktijk, maar is ook interessant voor andere regio's.

...naar een doorlopende leerlijn Nederlands/communicatie

De werkgroep wil uiteindelijk een doorlopende leerlijn ontwikkelen. Deze publicatie biedt een goed uitgangspunt om daar de komende jaren aan te werken. Door het schrijven van deze publicatie en de gesprekken op de conferentie *VO-HBO: DAT IS ANDERE TAAL!!* signaleerde de werkgroep al dat in ieder geval het volgende moet gebeuren om die doorlopende leerlijn te realiseren:

- Verbeter de schrijfvaardigheid van leerlingen.
- Stem bovenbouw vo en propedeuse hbo beter op elkaar af.
- Laat alle docenten taalvaardigheid stimuleren.
- Zorg voor inclusief en talentgericht onderwijs.

Met deze aanbevelingen is de aansluiting tussen havo en hbo aanzienlijk te verbeteren en daarmee het studiesucces van havoleerlingen in het hbo.

Leeswijzer

HOOFDSTUK 1 belicht het probleem van tekortschietende taalvaardigheid van studenten in het hbo. Daarna komen kaders en richtlijnen voor taalvaardigheid aan de orde, van de instroom in het voortgezet onderwijs tot het eindniveau van het hoger beroepsonderwijs.

HOOFDSTUK 2 schetst in vogelvlucht een beeld van het onderwijs in brede zin op de havo.

HOOFDSTUK 3 gaat in op het hedendaagse hbo-onderwijs. Omdat deze publicatie over de aansluiting van hbo op vo gaat, is de opbouw van beide hoofdstukken niet helemaal hetzelfde. Bij het vo ligt het accent op het eindexamen en bij het hbo juist op de instroom, het eerste jaar en tussentijdse toetsing. Hoofdstuk 3 is ook langer dan hoofdstuk 2, omdat het hbo met een enorme variatie aan opleidingen ingewikkelder in elkaar steekt dan de havo.

HOOFDSTUK 4 zoomt in op de kern van dit boek: taalvaardigheidsonderwijs en taalbeleid in het voortgezet onderwijs en op hogescholen.

Tot slot inventariseert **HOOFDSTUK 5** de belemmeringen voor een doorlopende leerlijn taalvaardigheid en aanbevelingen om die belemmeringen weg te nemen. Het hoofdstuk eindigt met een vijftal acties die de werkgroep het komende jaar oppakt om een begin te maken met het uitvoeren van de aanbevelingen.

Dit boek is specifiek geschreven voor allen die direct of indirect betrokken zijn bij het vak/de module Nederlands/communicatie in het vo en hbo, maar ook voor hen die geïnteresseerd zijn in een doorlopende leerlijn in brede zin en samen met het vo en hbo willen werken aan een betere aansluiting in de regio Rotterdam. Voor deze laatste groep zijn met name de hoofdstukken 1 en 5 interessant. Leraren Nederlands uit het vo en docenten Nederlands/communicatie uit het hbo zullen zich vooral verdiepen in de hoofdstukken 1, 4 en 5. Daarnaast hoofdstuk 3 (Hoger beroepsonderwijs in vogelvlucht) voor docenten uit het vo en hoofdstuk 2 (Voortgezet onderwijs in vogelvlucht) voor docenten uit het hbo. Voor een zo groot mogelijk bereik is ervoor gekozen gratis een digitale versie beschikbaar te stellen. Deze is te vinden op de website: www.aansluiting-voho010.nl.

Alle citaten van studenten en docenten in deze publicatie zijn opgetekend op de conferentie *Vo-hbo: dat is andere taal!* die op 21 april 2016 bij Hogeschool Rotterdam plaatsvond. Trends, rapporten en landelijke feiten zijn te herkennen aan een blauw en regionale feiten aan een groen puzzelstukje.

'We vinden de aansluiting met het hbo erg belangrijk, maar we weten niet precies wat er nodig is. We laten onze scholieren bijvoorbeeld betogen schrijven. Maar als uiteenzettingen op het hbo belangrijker zijn, dan kunnen we daarin natuurlijk schuiven. Daar wil ik graag meer over weten.'

Docent vo Nederlands

Rotterdam

Vlaardingen

Bergen
op
Zoom

E19

46

Den Haag
Gravenhage

Erikzee

Goes

Steen-
bergen

Hoofdstuk 1

Leerlijnen taalvaardigheid in theorie en praktijk

Waarom is goede taalvaardigheid zo belangrijk voor hogeschoolstudenten? Wat mag het hbo op dat gebied van instromende studenten verwachten? Dit hoofdstuk schetst het probleem van tekortschietende taalvaardigheid van studenten in het hbo. Daarna gaat het in op kaders en richtlijnen voor taalvaardigheid, van de instroom op het voortgezet onderwijs tot het eindniveau van het hoger onderwijs.

Van scholier naar student blijkt in de praktijk een hele stap. De taalbeheersing speelt daarbij een belangrijke rol, want die is voor een groot deel bepalend voor het studiesucces. Taalzwakke leerlingen hebben op de havo al moeite om Nederlands met een voldoende af te ronden. Die wankelende basis lijkt ze uiteindelijk in het hbo op te breken.

'Op de middelbare school houden ze je handje vast, op hbo laten ze je ineens los. Het zou fijn zijn om meer persoonlijke begeleiding te krijgen.'

Student Lerarenopleiding vo/bve Engels

1.1 Taalvaardigheid als voorwaarde voor studiesucces

Om een hbo-opleiding succesvol te doorlopen hebben studenten academische taal- en denkvaardigheid nodig. Taalvaardigheid speelt namelijk een grote rol bij kennisuitwisseling en toetsing (Hajer & Meestringa, 2007) en het is dus ook van belang om de gevraagde beroepscompetenties te realiseren. Studenten moeten strategieën kennen en kunnen toepassen om langere, moeilijker teksten te doorgronden, inzicht hebben in tekststructuren, hoofd- van bijzaken kunnen onderscheiden, de betekenis uit de context afleiden en logische, samenhangende teksten kunnen schrijven. Vooral het toepassen van strategieën blijkt voor veel studenten lastig.

Goede taalvaardigheid helpt bij het behalen van een hbo-diploma

Hbo-studenten die sterk zijn in taal, behalen goede resultaten, zowel bij de kernvakken als bij de communicatievakken (Huysmans, 2010). Het verband tussen taalvaardigheid bij de start van de opleiding en het aantal behaalde studiepunten in het eerste jaar is ook aangetoond door Van der Putten (2015).

Dat taalvaardigheid een noodzakelijke voorwaarde is tot slagen in het hoger onderwijs, blijkt ook uit onderzoek van de universiteit Leuven (De Wachter e.a., 2013). Bij studenten van deze universiteit wordt sinds 2010 de Taaltest academisch Nederlands afgenomen. De score op deze test blijkt samen te hangen met het aantal behaalde studiepunten.

In samenwerking met Hogeschool Rotterdam is deze test aangepast voor studenten in het hbo. Sinds 2014 wordt deze test in september bij enkele opleidingen afgenomen. Bij deze Test hbo-taalvaardigheid blijkt bij de eerstejaarsstudenten van Hogeschool Rotterdam hetzelfde verband te bestaan als bij de Leuvense studenten (ILT KU Leuven, 2015).

Taalniveau van deel instroom voldoet niet

Studenten die het voortgezet onderwijs afgerond hebben, zouden voldoende taalvaardig moeten zijn om een opleiding in het hoger onderwijs te volgen. Maar het afgelopen decennium werd duidelijk dat het taalniveau van sommige instromende studenten niet voldoet aan wat er van hen verwacht wordt bij de start in het hbo. Een reden daarvoor kan zijn dat hbo-docenten te hoge verwachtingen hebben van de taalvaardigheid van instromende studenten. Het kan ook zijn dat het voortgezet onderwijs focust op andere taalcompetenties dan het hbo verwacht. In ieder geval blijkt een hbo-opleiding voor sommige studenten hierdoor steeds vaker een brug te ver. Zowel aan het begin van de opleiding als later, als ze moeten aantonen bepaalde communicatiecompetenties (en algemene hbo-competenties) te beheersen.

Hbo-studenten zijn weinig taalvaardig

Sommige studenten hebben een matig taalvaardigheidsniveau omdat ze niet de ideale voorbereiding op het hoger onderwijs achter de rug hebben. Er zijn evenveel sterke studenten als vroeger, maar er stromen meer zwakkere studenten in (De Wachter & Heeren, 2014). Een laag taalvaardigheidsniveau is een algemene tendens in de studentenpopulatie van het hbo. Het is te zien bij alle studenten, of Nederlands nu wel of niet hun moedertaal is. Ook de vooropleiding (havo of vwo) speelt hierin geen rol.

Het hbo vindt het lastig in te spelen op verschillende taalvaardigheidsniveaus. Als het probleem van het te lage taalvaardigheidsniveau van studenten echter niet wordt opgelost (door adequate taalondersteuning), zal het hbo-rende-

ment, de doorstroom naar de universiteit en de uitstroom naar de arbeidsmarkt misschien verslechteren.

Verschillende Rotterdamse hogescholen nemen bij het begin van de studie taaltesten af om eventuele achterstanden op te sporen en ze vervolgens weg te werken.

Studenten vinden dat ze niet goed zijn in Nederlands

Studenten in het hbo zeggen – soms op grond van slechte ervaringen – dat ze niet goed zijn in Nederlands en dat het een moeilijk vak is. Bij het schrijven hebben ze vooral moeite met teksten structureren en de juiste schrijfstijl kiezen (De Wachter & Heeren, 2013; Tahon, 2013). Het vertrouwen in hun eigen capaciteiten op het gebied van de Nederlandse taal hangt sterk samen met hun taalvaardigheidsniveau (Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, 2015).

Gebrek aan vertrouwen in de eigen taalvaardigheid kan de attitude en motivatie van studenten nadelig beïnvloeden. Misschien is dat er een van de oorzaken van dat studenten het werken aan (individuele) schriftelijke opdrachten vaak uitstellen tot het laatste moment.

Uitvalgegevens

Van de havisten die naar het hbo gaan valt bijna een kwart tijdens het eerste studiejaar uit en verlaat de instelling (sommigen daarvan stromen wel door naar een andere instelling). Daarnaast verandert nog eens 12-15% binnen dezelfde instelling van opleiding. Ook dat is zorgelijk, want switchers vallen in verhouding het meeste uit. Vooral studenten met een profiel Cultuur & Maatschappij breken hun opleiding in verhouding vaak af. Bij havisten is de laatste tijd een kleine verbetering zichtbaar, maar de totale uitval in het eerste jaar is vrij constant.

Minder studiesucces bij studenten van niet-westerse afkomst

Onder studenten van niet-westerse afkomst is de uitval in verhouding hoog, vooral bij jongens. De Rotterdamse hogescholen maken zich daar zorgen over. Er zijn signalen dat de prominente rol van taalvaardigheid in het hbo een struikelblok vormt voor deze groep studenten.

‘Studenten die Nederlands als tweede taal hebben, vallen vaak als eersten af bij een studie. Ze redden het niet omdat ze te weinig leesvaardigheid hebben. Als een vraag bij een toets uit vier onderdelen bestaat, beantwoorden ze alleen het laatste onderdeel.’

Docent hbo Nederlands/communicatie

Taalvaardigheid is verantwoordelijkheid van vo én hbo

Lang legde het hbo de verantwoordelijkheid voor de tekortschietende vaardigheden van studenten bij het toeleverend onderwijs. Het voortgezet onderwijs moest dit probleem oplossen en toewerken naar het juiste taalvaardigheidsniveau. Daarvoor heeft het voortgezet onderwijs de afgelopen jaren ook inderdaad maatregelen genomen. Ondertussen beseffen hbo-opleidingen dat ze in hun curricula stelselmatig aandacht moeten besteden aan taal en daarvoor taalbeleid moeten ontwikkelen. Ook de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren benadrukt dat (Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, 2015).

Adviesrapport Vaart met Taalvaardigheid

In maart 2015 adviseerde de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren de ministers van Onderwijs van Nederland en Vlaanderen om instellingen voor hoger onderwijs te verplichten om taalbeleid te formuleren, toegespitst op de eigen opleidingen. Om dit te ondersteunen adviseert de Raad om kennismanagement te organiseren voor een effectieve en efficiënte uitvoering van dat beleid, bijvoorbeeld door de inrichting van een kenniscentrum en een internationaal georiënteerde kennisbank met praktijkvoorbeelden van taalverwerving.

Het rapport stelt dat de ontwikkeling van taalvaardigheid in het hoger onderwijs onderbelicht is gebleven. Docenten veronderstelden dat studenten deze vaardigheden op eigen kracht zouden ontwikkelen, maar in de praktijk valt dit tegen. Hoewel veel hogescholen en universiteiten investeren in (diagnostische) taaltesten of -toetsen en remediëring, blijven zichtbare resultaten uit. De oorzaak daarvan is dat de aandacht voor taal niet structureel verankerd is in beleid. De raad pleit ervoor om het taalvaardigheidsonderwijs in het hoger onderwijs voort te zetten vanwege de volgende argumenten:

- 1. Taalvaardigheid is onmisbaar voor 21e-eeuwse competenties zoals kritisch denken, problemen oplossen en creativiteit. De huidige kennismaatschappij stelt hoge eisen aan de taal- en denkvaardigheid.*
- 2. Taalvaardigheid verbetert de kwaliteit van eindwerkstukken, voorkomt uitval en onderbenutting van de capaciteiten van de studenten;*
- 3. Taalvaardigheid in het hoger onderwijs heeft een positieve uitstraling op andere onderwijssectoren. Docenten worden geschoold in het hoger onderwijs. Als hun taalvaardigheid toeneemt, hebben leerlingen/studenten daar voordeel van.*

Taalvaardigheid is belangrijk op de arbeidsmarkt

Overigens is taalvaardigheid natuurlijk niet alleen van belang voor studiesucces, maar ook om het beroep uit te oefenen. Competenties als argumenteren, redeneren, overtuigen en presenteren op hoog niveau geven een voorgrond op de arbeidsmarkt. Werkgevers verwachten van afgestudeerden van

hogescholen een hoog niveau van academische taalvaardigheid (Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, 2015). Het is belangrijk dat afgestudeerden aan die verwachtingen voldoen, zeker nu de perspectieven voor afgestudeerde hbo'ers minder goed zijn dan ze in jaren zijn geweest.

Baankansen voor afgestudeerde hbo'ers

De Keuzegids 2015 (Steenkamp e.a., 2014) stelt dat baankansen tot 2018 voor 23% van de huidige studenten gunstig zijn. Voor 5% zijn ze redelijk en bijna driekwart van de studenten krijgt meer moeite om in die periode passend werk te vinden. Zij zullen vaker werk op mbo-niveau of daaronder moeten accepteren.

21e-eeuwse vaardigheden steeds belangrijker

Technologische ontwikkelingen, toenemende levensverwachting, vergrijzing en globalisering zorgen ervoor dat de wereld om ons heen flink in beweging is. De toekomst wordt steeds minder voorspelbaar. Daardoor wordt (vak)kennis minder belangrijk, terwijl het belang van vaardigheden toeneemt. Dat geldt zeker voor vaardigheden die nodig zijn om te anticiperen op veranderende werkomstandigheden en functie-eisen of om daar flexibel mee om te gaan. Voorbeelden van 21e-eeuwse vaardigheden zijn: samenwerken (in diverse teams), creativiteit, digitale vaardigheden, sociale en culturele vaardigheden, probleemoplossend vermogen, kritisch denkvermogen en communicatievaardigheden (www.kennisnet.nl).

1.2 Richtlijnen voor taalniveau op het hbo

In de praktijk is er dus nog niet altijd sprake van een doorlopende leerlijn bij de overgang van vo naar hbo. Voldoet het eindniveau van de havo wel aan de gewenste startcompetenties van het hbo? Dat is nog niet zo makkelijk vast te stellen.

Richtlijnen startniveau hbo

De Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) stelt wel eisen aan de vooropleiding van het hbo, maar niet aan het talig startniveau. Om het taalvaardigheidsniveau van startende studenten in vervolgonderwijs te verbeteren, heeft de overheid referentieniveaus ontwikkeld en wettelijk vastgelegd. Die referentieniveaus vormen een aanvulling op wettelijke en duidelijk omschreven eindtermen van het kernvak Nederlands in het voortgezet onderwijs (meer hierover in hoofdstuk 2). Verder is er een beschrijving van het gewenste startniveau in het hbo: 'Talige startcompetenties hoger onderwijs' (Bonset & De Vries, 2009).

Richtlijnen eindniveau hbo

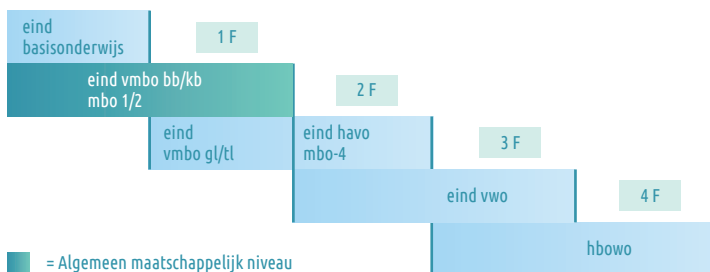
De WHW geeft ook geen richtlijnen voor het talige eindniveau. Nederlands is op het hbo meestal geen aparte module; taalvaardigheid is verweven met vakinhouden. In de beschrijvingen van de beroepscompetenties is het vaak te vinden onder de naam communicatieve vaardigheid. De Dublin-descriptoren voor eindcompetenties van een bachelor geven ook richtlijnen voor communicatie.

Hieronder volgen drie kaders voor het taalniveau in het hbo.

1. Referentiekader taal en rekenen

Het Referentiekader taal en rekenen van de commissie Meijerink (2009) heeft tot doel om het taal- en rekenonderwijs in verschillende schooltypen te beschrijven en op elkaar af te stemmen. Met het kader kunnen scholen efficiënte en effectieve onderwijsprogramma's ontwikkelen en herhaling en hiaten bij de overgang naar een ander schooltype voorkomen. Het kader beschrijft de basiskennis en -vaardigheden die nodig zijn om het onderwijs van basisschool tot het eind van het voortgezet onderwijs succesvol te doorlopen en het legt toetsmomenten vast voor een doorlopende leerlijn.

Voor taal zijn er vier fundamentele niveaus beschreven.¹ De vier niveaus zijn de eindniveaus van basisschool, mbo, havo en vwo. Niveau 2F heeft iedereen nodig om mee te kunnen in de maatschappij. Omdat studenten na de hbo-propedeuse naar een universiteit kunnen doorstromen, moeten studenten dan niveau 4F behaald hebben. In de praktijk hanteren veel hbo-opleidingen echter 4F als eindniveau.

Voor de domeinen mondelinge vaardigheid, lezen en schrijven is vastgelegd wat iemand op elk niveau moet beheersen. Bij schrijfvaardigheid 3F en 4F ziet dat er bijvoorbeeld zo uit: ²

1 Voor leerlingen die de leerstof sneller beheersen, zijn er ook streefniveaus. Bij taal houdt dat in dat ze de stof op een direct volgend fundamenteel niveau krijgen (bijvoorbeeld 2F=1S).
2 Zie verder www.taalenrekenen.nl, maar vooral ook de SLO-kijkwijzers 'Beter zicht op het referentiekader taal'.

	NIVEAU 3F	NIVEAU 4F
Algemene omschrijving	<ul style="list-style-type: none"> • Kan gedetailleerde teksten schrijven over onderwerpen uit de (beroeps) opleiding en van maatschappelijke aard, waarin informatie en argumenten uit verschillende bronnen bijeengevoegd en beoordeeld worden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kan goed gestructureerde teksten schrijven over allerlei onderwerpen uit de (beroeps)opleiding en van maatschappelijke aard. • Kan relevante kwesties benadrukken, standpunten uitgebreid uitwerken en ondersteunen met redenen en voorbeelden.
1. Correspondentie	<ul style="list-style-type: none"> • Kan adequate brieven en e-mails schrijven, gevoelens genuanceerd uitdrukken en een standpunt beargumenteren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kan zich duidelijk en precies uitdrukken in persoonlijke correspondentie en daarbij flexibel en effectief gebruik maken van de taal, inclusief gevoelens, toespelingen en grappen. Kan met gemak complexe zakelijke correspondentie afhandelen.
2. Formulieren invullen, berichten, advertenties en aantekeningen	<ul style="list-style-type: none"> • Kan over allerlei onderwerpen belangrijke informatie noteren en doorgeven. • Kan aantekeningen maken van een helder gestructureerd verhaal. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kan berichten schrijven waarin informatie van belang voor derden overgebracht wordt en waarbij belangrijke punten begrijpelijk overkomen. • Kan tijdens een les of voordracht over een onderwerp op zijn interessegebied gedetailleerde aantekeningen maken en de informatie zo nauwkeurig en waarheidsgetrouw vastleggen dat de informatie ook door anderen gebruikt kan worden.
3. Verslagen, werkstukken, samenvattingen, artikelen	<ul style="list-style-type: none"> • Kan uiteenzettende, beschouwende en betogende teksten schrijven. • Kan vanuit een vraagstelling een verslag, werkstuk of artikel schrijven waarbij een argument wordt uitgewerkt en daarbij redenen aangeven voor of tegen een bepaalde mening en de voor- en nadelen van verschillende keuzes uitleggen. • Kan informatie uit verschillende bronnen in één tekst synthetiseren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kan verslagen, werkstukken en artikelen schrijven over complexe onderwerpen en relevante punten daarin benadrukken met gebruikmaking van verschillende bronnen. • Kan teksten schrijven met een uiteenzettend, beschouwend of betogend karakter waarin verbanden worden gelegd tussen afzonderlijke onderwerpen. Kan in een betoog standpunten vrij uitvoerig uitwerken en ondersteunen met ondergeschikte punten, redenen en relevante voorbeelden. • Kan lange complexe teksten samenvatten.
4. Vrij schrijven	<p>Er worden geen extra eisen gesteld aan vrij schrijven op niveau 3F en 4F. Voor niveau 2F geldt de volgende eis:</p> <p>Kan eigen ideeën, ervaringen, gebeurtenissen en fantasieën opschrijven in een verhaal, in een informatieve tekst of in een gedicht.</p>	

2. *Talige startcompetenties hoger onderwijs*

De Stichting Leerplanontwikkeling Nederland (SLO) heeft in 2009 in opdracht van het sectiebestuur Nederlands van Levende Talen en het Nederlands Vlaams Platform Taalbeleid Hoger Onderwijs de notitie Talige Startcompetenties uitgebracht. Dat is een gedetailleerde beschrijving van het gewenste startniveau van de beginnende student aan een instelling voor hoger onderwijs, gebaseerd op het Europees Referentiekader (ERK). Daarbij is in eerste instantie gekozen voor de beschrijving van de algemene taalvaardigheid die nodig is voor studiesucces, los van de beroeps- of studierichting.

Het rapport geeft richtlijnen voor startcompetenties op het gebied van schrijven, lezen, spreken, luisteren en gesprekken voeren. Daarbij geldt B2 als startniveau voor het hbo en C1 als startniveau van het wo. De niveaus B2 en C1 zijn vergelijkbaar met de referentieniveaus 3F en 4F. Zoals hierboven al gezegd, is het startniveau van de universiteit ook het minimale eindniveau van het hbo. Voor de onderwerpen schrijven, lezen, spreken, luisteren en gesprekken voeren zijn bijvoorbeeld de volgende algemene omschrijvingen:

SCHRIJVEN B2

Kan heldere, gedetailleerde teksten schrijven over uiteenlopende onderwerpen die verband houden met zijn of haar interessegebied, waarin informatie en argumenten uit verschillende bronnen worden bijeengevoegd en beoordeeld.

SCHRIJVEN C1

Kan heldere, goed gestructureerde teksten schrijven over ingewikkelde onderwerpen, waarin de relevante kwesties worden benadrukt en standpunten uitgebreid worden uitgewerkt en ondersteund met aanvullende punten, redenen en relevante voorbeelden, en afronden met een passende conclusie.

LEZEN B2

- Kan in hoge mate zelfstandig lezen, past zijn of haar leesstijl en -snelheid aan verschillende teksten en doeleinden aan en maakt selectief gebruik van toepasselijke naslagwerken.
- Beschikt over een grote actieve leeswoordenschat, maar kan enige moeite hebben met weinig voorkomende idiomatische uitdrukkingen.

LEZEN C1

Kan lange, complexe teksten op detailniveau begrijpen, ongeacht of zij betrekking hebben op zijn of haar eigen vakgebied, mits hij of zij moeilijke passages kan herlezen.

<p>SPREKEN B2 Kan duidelijke, stelselmatig ontwikkelde beschrijvingen en presentaties geven met de juiste nadruk op belangrijke punten en ter zake doende ondersteunende details.</p>	<p>SPREKEN C1 Kan duidelijke, gedetailleerde beschrijvingen en presentaties geven over complexe onderwerpen en daarbij subthema's integreren, specifieke standpunten ontwikkelen en het geheel afronden met een passende conclusie.</p>
<p>LUISTEREN B2 Kan gesproken standaardtaal verstaan, hetzij in direct contact, hetzij via de media, over vertrouwde en niet vertrouwde onderwerpen die gewoonlijk worden aangetroffen in het persoonlijke, sociale, academische of professionele leven. Alleen extreem achtergrondgeluid, onvoldoende structuur in het betoog en/of idiomatisch taalgebruik ondermijnt het begrip van het gesprokene.</p>	<p>LUISTEREN C1</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kan genoeg verstaan om uitgebreide betoogen te volgen over abstracte en complexe onderwerpen buiten zijn of haar eigen vakgebied, al moet hij of zij misschien af en toe een detail laten bevestigen. • Kan een breed scala van idiomatische uitdrukkingen en uitdrukkingen uit de spreektaal herkennen en merkt daarbij registerschuivingen op. • Kan een uitgebreid betoog volgen, ook wanneer het niet duidelijk gestructureerd is en wanneer verbanden slechts worden geïmpliceerd en niet uitdrukkelijk worden benoemd.
<p>GESPREKKEN VOEREN B2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kan zodanig deelnemen aan een vloeiend en spontaan gesprek, dat normale uitwisseling met moedertaalsprekers redelijk mogelijk is. • Kan binnen een vertrouwde context actief deelnemen aan een discussie en hierin standpunten uitleggen en ondersteunen. 	<p>GESPREKKEN VOEREN C1</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kan zichzelf vloeiend en spontaan uitdrukken zonder merkbaar naar uitdrukkingen te hoeven zoeken. • Kan de taal flexibel en effectief gebruiken voor sociale en professionele doeleinden. • Kan ideeën en meningen met precisie formuleren en de bijdrage vaardig aan die van andere sprekers relateren.

Deze algemene omschrijvingen worden verder uitgewerkt. Zo zijn er bij het onderwerp 'schrijven' aanvullende richtlijnen voor onder meer onderwerp, vocabulaire, tekststructuur en doelgroepgerichtheid.

Onderwijsinstellingen kunnen deze niveaubeschrijvingen gebruiken om in-
staptoetsen te ontwikkelen, richting te geven aan ondersteunend onder-
wijs en taalbeleid te formuleren. Een opvallend verschil met de niveau-
beschrijvingen van Meijerink is dat er naast aandacht voor de vorm en
inhoud van taal ook aandacht is voor (studie)houding en taal(ler)strate-
gieën; processen waarbij taal als middel wordt gebruikt.

3. Dublin-descriptoren voor eindcompetenties van een bachelor

De Dublin-descriptoren beschrijven de eindtermen voor de studies aan universiteiten en hogescholen in Europa om het niveau van de Europese opleidingen onderling te kunnen vergelijken. Taalvaardigheid is niet als aparte kwalificatie beschreven; communicatie wel. Hieronder volgt een overzicht van de kwalificaties van de bachelor in het hbo (eindniveau):

KWALIFICATIES BACHELOR	
Kennis en inzicht	Heeft aantoonbare kennis en inzicht van een vakgebied, waarbij wordt voortgebouwd op het niveau bereikt in het voortgezet onderwijs en dit wordt overtroffen; functioneert doorgaans op een niveau waarop met ondersteuning van gespecialiseerde handboeken, enige aspecten voorkomen waarvoor kennis van de laatste ontwikkelingen in het vakgebied vereist is.
Toepassen kennis	Is in staat om zijn/haar kennis en inzicht op dusdanige wijze en inzicht toe te passen, dat dit een professionele benadering van zijn/haar werk of beroep laat zien, en beschikt verder over competenties voor het opstellen en verdiepen van argumentaties en voor het oplossen van problemen op het vakgebied.
Oordeelsvorming	Is in staat om relevante gegevens te verzamelen en interpreteren (meestal op het vakgebied) met het doel een oordeel te vormen dat mede gebaseerd is op het afwegen van relevante sociaalmaatschappelijke, wetenschappelijke of ethische aspecten.
Communicatie	Is in staat om informatie, ideeën en oplossingen over te brengen op publiek dat bestaat uit specialisten of niet-specialisten.
Leervaardigheden	Bezit de leervaardigheden die noodzakelijk zijn om een vervolgstudie die een hoog niveau van autonomie veronderstelt aan te gaan.

Deze kwalificaties zijn nog minder specifiek dan de referentieniveaus en de talige startcompetenties hoger onderwijs.

'Leer scholieren om te improviseren bij hun presentaties. En leer ze ook om geen stopwoorden te gebruiken.'

Student hbo Werktuigbouwkunde

Kaders zijn te globaal om houvast te geven voor aansluiting vo-hbo

De drie kaders geven een globale beschrijving van het talige start- en eindniveau, elk vanuit een ander perspectief. Dat globale karakter laat ruimte om taalvaardigheidseisen af te stemmen op de beroepscompetenties van verschil-

lende hbo-opleidingen. Voor een journalist gelden nu eenmaal andere eisen dan voor een verpleegkundige. Tegelijkertijd belemmert het een goed zicht op wat scholieren of studenten moeten kunnen en kennen. Met andere woorden, de kaders bieden te weinig houvast om de aansluiting tussen voortgezet onderwijs en hbo te verbeteren.

Hoofdstuk 2

Voortgezet onderwijs in vogelvlucht

Hoe ziet het voortgezet onderwijs er tegenwoordig uit? Hoe onderwijzen, volgen en toetsen havo en vwo kennis en vaardigheden? Zijn leerlingen gewend zelfstandig te werken? Dit hoofdstuk geeft hbo-docenten antwoord op deze vragen. De nadruk ligt op de havo, want de instroom van vwo naar hbo is veel kleiner en vooral indirect, na uitval op de universiteit.

Na de basisschool gaan leerlingen naar het voortgezet onderwijs: praktijk-onderwijs, voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) of voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo). Er gaan net iets meer leerlingen naar havo en vwo dan naar vmbo (gemeten in het derde jaar). In het schooljaar 2015-2016 volgden ruim 960.000 leerlingen voortgezet onderwijs.

Voortgezet onderwijs in en rond Rotterdam in cijfers

In Rotterdam en directe omgeving zijn 57 scholen voor voortgezet onderwijs met een bovenbouw havoafdeling.³ Omdat leerlingen vaak een hbo-opleiding in de buurt kiezen, komen de meeste studenten van de Rotterdamse hogescholen uit dit voedingsgebied. In Rotterdam volgen ongeveer 35.000 leerlingen voortgezet onderwijs, van wie ongeveer 19% havo en 16% vwo. Van de havoleerlingen stroomt 87% door naar het hoger beroepsonderwijs en van de vwo-leerlingen 10%. 0,5% van de havo- en vwo-leerlingen verlaat de school voortijdig (Gemeente Rotterdam, 2015).

Rotterdamse middelbare scholieren hebben steeds vaker moeite met taal

Steeds meer leerlingen hebben moeite met begrijpend lezen (tekstverklaren) en schrijfvaardigheid. Een mogelijke oorzaak is dat er thuis weinig of geen Nederlands gesproken of geschreven wordt. Ook factoren als een laag opleidingsniveau van ouders en het feit dat leerlingen weinig lezen, spelen hierbij een rol.

3 Vestigingen met een bovenbouw havoafdeling zijn meegeteld in de regio breed Rijnmond (inclusief Drechtsteden en Schoonhoven). 46 van deze scholen zijn direct betrokken bij het project 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo'.

2.1 Onderwijsinhoud

De eerste drie jaren van havo en vwo vormen de onderbouw. Kerndoelen bepalen wat leerlingen aan het eind van de onderbouw moeten weten en kunnen. Scholen bepalen zelf hoe ze het onderwijs inrichten om te zorgen dat leerlingen aan die kerndoelen voldoen. Ze kunnen bijvoorbeeld kiezen voor vakken, projecten, leergebieden of een combinatie daarvan. Per jaar moeten leerlingen minimaal duizend uur onderwijs krijgen.

De laatste twee jaar van de havo en de laatste drie jaar van het vwo vormen de bovenbouw. In de bovenbouw kiezen leerlingen uit vier profielen:

1. Cultuur en Maatschappij (C&M)
2. Economie en Maatschappij (E&M)
3. Natuur en Gezondheid (N&G)
4. Natuur en Techniek (N&T)

Ieder profiel is opgebouwd uit een gemeenschappelijk deel en profiel- en keuzevakken. Nederlands, Engels en wiskunde zijn kernvakken in het gemeenschappelijke deel. Het profiel E&M is het populairst. Havoscholieren doen eind-examen in zeven vakken, vwo-scholieren in acht. De andere vakken ronden leerlingen af met alleen een schoolexamen.

Toetsing

De manier van toetsing in het vo varieert van schriftelijke toetsen (OBIT en RTTI) tot handelingsdelen en praktische opdrachten. Voor de tweede fase liggen het aantal toetsen, de weging ervan en de toetsvorm vast in het PTA, programma van toetsing en afsluiting. Hierin leggen scholen ieder jaar voor 1 oktober hun programma vast. Het doel van de toetsing is het vaststellen en aantonen van de ontwikkeling van de leerling binnen het vakgebied (*toetsenopschool.nl* van Cito en *toetswijzer.nl*).

Profielwerkstuk

Havoleerlingen maken in het examenjaar zelfstandig of in tweetallen een profielwerkstuk (PWS). Dat is een uitgebreide, praktische opdracht die de combinatie van vaardigheden, kennis en inzicht toetst. Leerlingen doen hiervoor een klein onderzoek voor een van hun profielvakken; vaak natuurkunde, scheikunde, economie of geschiedenis. Het profielwerkstuk kan ook voor het vak Nederlands worden gemaakt, bijvoorbeeld over taalverwerving, straattaal, poëzie, literatuur of dyslexie. Een beperkt aantal leerlingen kiest hiervoor.

Voor het onderzoek moeten leerlingen een hoofdvraag en de bijbehorende deelvragen formuleren. Er worden eisen gesteld aan bijvoorbeeld inleiding, voorwoord en bronvermelding. Er zijn geen vaste beoordelingscriteria, dus die kunnen per vak en per school verschillen. Op de meeste scholen wordt een PWS niet op Nederlands beoordeeld. Is dat wel het geval, dan is er niet altijd eenduidigheid in de beoordeling. Het profielwerkstuk telt in combinatie met vakken als maatschappijleer en levensbeschouwing mee als examencijfer.

Profielwerkstuk en hbo-vaardigheden

In het havo/lesprogramma is weinig aandacht voor de voorbereiding op het hbo of hbo-vaardigheden. Volgens de scholen is het profielwerkstuk een van de weinige grote, vakoverstijgende opdrachten waarbij leerlingen ervaringen opdoen met deze vaardigheden. Toch wordt bij deze opdracht de link met het hbo meestal niet gelegd.

Over het algemeen krijgen docenten weinig tijd voor het begeleiden van het profielwerkstuk. Die tijd besteden ze vooral aan het nakijken van het eindproduct of tussentijdse versies.

‘Op de middelbare school maakten we voornamelijk proefexamens. Ik zag geen duidelijke link met wat ik nodig zou hebben op het hbo.’

Student Lerarenopleiding vo/bve Engels

Het profielwerkstuk vormt een goede voorbereiding op de studie aan een hogeschool, want het doet een beroep op hbo-vaardigheden als communicatie en taal, samenwerken, analyseren en rekenen, probleemoplossen, methodisch handelen en zelfstandig leren.⁴ Maar door het gebrek aan een uniforme beoordeling is een goed cijfer voor een PWS geen garantie voor adequate hbo-vaardigheden voor de vervolgopleiding.

2.2 Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het schoolexamen (SE) en het centraal examen (CE) die allebei de helft van het eindcijfer bepalen. Voor elk vak is landelijk vastgelegd welke onderwerpen minimaal aan bod moeten komen in het schoolexamen. Scholen hebben wel enige vrijheid bij de invulling van inhoud, manier van

4 .....
 Dat zijn generieke hbo-vaardigheden zoals geformuleerd door Kies Actief (www.kiesactief.nl). De Toolkit van Kies Actief geeft leerlingen en studenten zicht op hun eigen competenties. Daarmee kunnen ze een betere studiekeuze maken en gerichtere ondersteuning krijgen bij hun individuele competentieontwikkeling.

toetsen en weging van de schoolexamens.⁵ Meestal bestaat het schoolexamen uit twee of meer mondelinge, praktische of schriftelijke toetsen per vak. Kinderen met een beperking of dyslexie krijgen een half uur extra tijd.

Het gemiddelde cijfer voor de vakken van het centraal examen moet onafgerond minstens 5,5 zijn. Als eindcijfer mag een leerling een 4 en een 5 of tweemaal een 5 hebben, als het gemiddelde een 6 of hoger is. Voor de kernvakken Nederlands, Engels en wiskunde mag een leerling als eindcijfer geen 4 halen en ten hoogste één 5.

2.3 Het pedagogisch-didactisch klimaat

Bij het onderwijs in het voortgezet onderwijs spelen docenten een belangrijke rol en daarom moeten ze goed zijn toegerust. Ze moeten minstens een tweedegraads bevoegdheid hebben om les te mogen geven; in de bovenbouw een eerstegraads bevoegdheid. Door het lerarentekort bij de kernvakken blijkt dat in de praktijk niet altijd haalbaar. Om hun kennis en vaardigheden op peil te houden, krijgen docenten jaarlijks scholing in hun vak en didactiek.

Werkvormen

Het voortgezet onderwijs gebruikt verschillende werkvormen. De afgelopen jaren gaat veel aandacht uit naar zelfstandig werken, variëren en differentiatie naar tempo, instructie, beoordeling leerstof en doel. Docenten worden geacht een breed scala aan werkvormen in te kunnen zetten. Daarbij moeten ze rekening houden met verschillende niveaus en leerwijzen van leerlingen. Enkele categorieën van werkvormen zijn:

- Klassikaal werken: de docent staat voor het (digi)bord en spreekt de leerlingen toe.
- In groepsverband werken: de leerlingen werken samen aan een opdracht en geven elkaar feedback.
- Individueel werken: de leerling werkt zelfstandig aan een opdracht.
- Werken op een computer in de klas of in de mediatheek: (een deel van) de klas werkt individueel of in groepjes op een computer. Dat is een belangrijke werkvorm bij iPad-scholen, waarvan er enkele in de regio zijn.
- Leerstof in de vorm van een game (*gamification*): de leerstof wordt aange-

.....

5 Meer informatie over de invulling van de schoolexamens is te vinden op de site van het nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling (www.slo.nl). Voorbeelden van examens en beoordelingsmodellen zijn te raadplegen op de officiële website voor de examens van het voortgezet onderwijs www.examenblad.nl.

boden in de vorm van een spel. Als leerlingen een level beheersen, gaan ze door naar het volgende. Deze werkvorm wint snel aan populariteit.

- Activerende didactiek: leraren zorgen er door de keuze van de werkvormen voor dat de leerlingen actief de stof verkennen en verwerken, vaak in combinatie met werken in groepsverband.
- Flipping the classroom: bij deze werkvorm maakt klassikale kennisoverdracht plaats voor online video - bijvoorbeeld op YouTube - of voor andere vormen van online instructie. Ook diagnostische toetsing gebeurt op internet en de leerlingen bereiden thuis de les voor.

Verschillen in zelfstandigheid

Docenten gaan zeer verschillend om met leerlingen. Sommige leraren geven directe instructie en stap voor stap begeleiding, terwijl andere docent leerlingen zelfstandig laten werken. Scholen en docenten gaan ook niet allemaal hetzelfde om met differentiëren. Daarbij kan de instelling van een docent een rol spelen, maar ook randvoorwaarden zoals de grootte van de klas, de mogelijkheden van ICT-voorzieningen, beschikbare ruimte in een school en de mogelijkheden die een methode biedt. Door deze verschillende manieren van lesgeven heeft de ene leerling aan het eind van de middelbare school veel meer ervaring met zelfstandig werken en gedifferentieerd onderwijs dan de andere.

'Het gros van de havisten bestaat uit consumenten. Wij zijn als docenten heel veel bezig met activerende didactiek om daarin verandering aan te brengen.'

Docent vo Nederlands

Rotterdam Centraal

Rotterdam Centraal

Rotterdam Centraal

Rotterdam Centraal
Rotterdam Centraal

Hoofdstuk 3

Hoger beroepsonderwijs in vogelvlucht

Welke studenten gaan naar het hbo? Hoe is het onderwijs georganiseerd? Welke landelijke en regionale trends zijn er te ontdekken? Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de actuele stand van zaken. Zo hebben hogescholen in 2002 de Europese bachelor-masterstructuur ingevoerd en geven ze sinds 2010 bijna allemaal competentiegericht onderwijs.

Aan de 37 door de overheid bekostigde hogescholen studeren ruim 446.000 studenten. Dat betekent dat twee op de drie studenten in het hoger onderwijs een hbo-opleiding volgen. Het hbo kent 219 bacheloropleidingen, verdeeld over de sectoren: agro en food, bètatechniek, economie, gezondheidszorg, kunst, onderwijs en sociale studies. Opleidingen in de economische sector zijn het populairst. Van alle havisten die jaarlijks met een diploma hun middelbare school verlaten, kiest 80% voor een hbo-opleiding in de directe nabijheid van hun woonplaats.

Voedingsgebied Rotterdamse hogescholen

In de regio Rijnmond/Drechtsteden stromen jaarlijks zo'n 3000 havisten vanuit het voortgezet onderwijs door naar een van de Rotterdamse hbo-instellingen. De meeste studenten op de Rotterdamse hogescholen zijn afkomstig uit de provincie Zuid-Holland, en daarbinnen voornamelijk uit de regio Groot Rijnmond (Hogeschool Rotterdam, 2015).

Einde aan de groei hbo-studenten

Sinds 2015 lijkt een einde gekomen aan de forse groei van het aantal ingeschreven studenten van de afgelopen jaren. In 2015 stroomden ongeveer 94.000 nieuwe studenten in, dat is 8,3% minder dan in 2014 (www.vereniginghogescholen.nl). De daling lijkt deels veroorzaakt door het nieuwe stelsel voor studiefinanciering.

Regio Rotterdam: lichte groei instroom

Rotterdam volgt de landelijke trends niet altijd. Zo liet bij Hogeschool Rotterdam het cohort 2015-2016 juist een lichte groei zien, vooral bij de korte opleidingen voor een

... Associate degree. De afgelopen tien jaar is er een toename te zien van het aantal studenten met een niet-westerse migrantenachtergrond.

3.1 Instroom en studiekeuzecheck

Toelatingseisen

Om toegelaten te worden tot een hbo-opleiding, moet een student een havo- of vwo-diploma hebben of een diploma van mbo niveau 4. Voor sommige opleidingen gelden aanvullende toelatingseisen, bijvoorbeeld aan doorstroomprofiel, examenvakken en specifieke vaardigheden. Studenten ouder dan 21 kunnen ook via een toelatingsonderzoek met een hbo-opleiding starten (de 21+ regeling). Ook een diploma van een buitenlandse vooropleiding die voldoet aan de toelatingseisen, geeft toegang tot het hbo. Instellingen stellen dan meestal wel eisen aan de beheersing van het Nederlands.

Minder instroom van vwo-leerlingen; meer indirecte instroom

Ongeveer de helft van de eerstejaarsstudenten in het hbo heeft een havodiploma, 33% komt van het mbo en 8% van het vwo. De havo-instroom is constant, maar de vwo-instroom daalt. Het percentage havisten dat na diplomering voor een vervolgopleiding in het mbo kiest, is de afgelopen jaren steeds kleiner geworden. Misschien gaan zwakkere havoleerlingen nu naar het hbo, terwijl ze vroeger kozen voor het mbo om hun slagingskansen te vergroten.

De laatste jaren zijn er steeds meer studenten die niet direct na het behalen van hun diploma aan een hbo-studie beginnen (indirecte instroom). Sommigen hebben eerst een of meer tussenjaren genomen om te werken of te reizen, anderen hebben aan een andere hogeschool of universiteit gestudeerd.

Regionale instroomgegevens

Bij Hogeschool Rotterdam was in 2011 21% van de totale instroom indirect en in 2014 was dat 31% (Hogeschool Rotterdam, 2015).

Karakter van de opleiding

Havoleerlingen kunnen voor hun vervolgopleiding kiezen voor mbo en hbo; een vwo-leerling voor hbo of universiteit. Het is belangrijk dat ze kiezen voor het type opleiding dat bij hen past. Het volgende overzicht zet de kenmerken van de drie soorten opleidingen op een rij:

Mbo	Hbo	Wo
OPLEIDINGSDOEL		
Leidt op voor de beroepspraktijk	Leidt op voor de beroepspraktijk	Leidt op voor een bepaald wetenschappelijk gebied
Praktijkgericht	Praktijkgericht en theoretisch	Theoretisch en abstract
Leidt op voor specifiek beroep	Leidt op voor beroepenveld, vaak kaderfuncties	Leidt op voor hogere functies, minder helder beroepenveld, nadruk op analytisch en kritisch leren kijken naar vakgebied
ZELFSTANDIGHEID		
Veel contacturen, minder zelfstandig studeren	Relatief veel contacturen, meer zelfstandig studeren	Weinig contacturen, veel zelfstandig studeren
Veel begeleiding bij studie	Begeleiding, maar eigen initiatief is belangrijk	Weinig begeleiding bij studie
Veel controle op huiswerk en presentie	Controle op zelfstudietaken en presentie	Minder/geen controle op zelfstudietaken en aanwezigheid
Veel stages met begeleiding	Stages met meer verantwoordelijkheid en zelfstandigheid	Weinig stages
ONDERWIJSINHOUD EN TOETSING		
Competentiegericht leren	Competentiegericht leren (in relatie tot beroep)	Vakgericht leren
Veel verschillende vakken	Veel verschillende vakken	Minder vakken; meer verdieping
Studiverwerking in kleine delen, veel herhaling	Veel studeerstof in een hoog tempo	Veel studeerstof in nog hoger tempo
Veel projectgroepen, gericht op doen	Veel projectgroepen, gericht op denken	Vooraf individuele opdrachten
Korte toetsen waarbij student aantoont dat hij de stof kent	Langere toetsen/tentamens waarbij de student aantoont dat hij de stof begrijpt	Grote tentamens, gericht op inzicht en beredenering

Een hbo-opleiding houdt dus het midden tussen de praktijkgerichtheid van het mbo en het theoretische karakter van wetenschappelijk onderwijs.

Studiekeuzecheck

Aankomende studenten moeten zich aanmelden voor een opleiding aan een hogeschool voor 1 mei van het jaar waarin ze willen gaan studeren. Die vroegde aanmelding zorgt ervoor dat er tijd is voor een check op de gemaakte studiekeuze, nog voordat de student begint met de opleiding. De check is bedoeld om de kans op studiesucces te verhogen. Het matchingstraject verschilt

per instelling en opleiding. Vaak gaat het om een gesprek met de aankomende student, aangevuld met een digitale vragenlijst, assessment, motivatiebrief of het bijwonen van een onderwijsactiviteit. In de studiekeuzecheck kan een student vragen en opdrachten verwachten over competenties, motivatie, leerstijlen, studie- en beroepsbeeld en persoonlijke omstandigheden. De studiekeuzecheck leidt tot een studiekeuzeadvies. Mits de student zich aangemeld heeft voor 1 mei, is dit advies bij de meeste opleidingen niet bindend.

Aansluiting op het hbo

Het is belangrijk dat leerlingen goed voorbereid het hbo instromen en de juiste vaardigheden hebben, maar in de praktijk is dat niet altijd het geval. Studenten hebben onder andere moeite met het aanpakken van contextrijke opdrachten, plannen en onderzoeksvaardigheden. Uitvallers blijken vooral minder tevreden over de aansluiting van vaardigheden als werken aan grote opdrachten, informatie zoeken en samenwerken (Hogeschool Rotterdam, 2014).

'Wees streng op spelling, dat is mijn advies aan middelbare scholen. Zo niet, dan komen studenten zichzelf tegen. Desnoods moet je de leerlingen drillen.'

Student Lerarenopleiding vo/bve Engels

Hbo-competenties

Door studenten hun eigen competenties te laten inschatten, krijgen ze inzicht in hbo-competenties waarmee ze zich kunnen profileren en competenties die ze nog verder moeten ontwikkelen. Vaak wordt daarvoor een competentietest met meerkeuzevragen gebruikt. De antwoorden worden tijdens een eventueel studiekeuzecheckgesprek besproken.

Hbo-competenties die met studiehouding te maken hebben, komen vaak aan de orde bij de studiekeuzecheck:

COMPETENTIES	UITLEG
Samenwerken	Deze competentie geeft aan in hoeverre iemand bijdraagt aan gezamenlijke resultaten op het niveau van een team of groep, ook als dit niet direct van persoonlijk belang is.
Contactgerichtheid	Deze competentie geeft aan in hoeverre iemand gericht is op het aangaan en onderhouden van (professionele) relaties.
Omgaan met diversiteit	Deze competentie geeft aan of iemand kan omgaan met mensen met verschillende achtergronden.

Plannen en organiseren	Deze competentie geeft aan in hoeverre iemand werkzaamheden overziet en organiseert, en doelen en prioriteiten stelt.
Nauwkeurigheid	Deze competentie meet in hoeverre iemand met zorg en aandacht werkt.
Initiatief nemen	Deze competentie zegt iets over de mate waarin iemand uit zichzelf actie onderneemt zonder dat iemand aangespoord hoeft te worden door anderen.
Resultaatgerichtheid	Deze competentie geeft aan of iemands handelingen en besluiten zich richten op het daadwerkelijk realiseren van resultaten en doelstellingen.
Reflecteren	Deze competentie geeft aan in hoeverre iemand in staat is na te denken over het eigen gedrag, behaalde resultaten en prestaties. Ook geeft het aan in welke mate iemand bereid is om zaken anders aan te pakken.
Coachen	Deze competentie zegt iets over de vaardigheid anderen te stimuleren en begeleiden om hun persoonlijke kwaliteiten optimaal in te zetten voor het uitvoeren van hun taken.
Sturen van eigen ontwikkeling	Deze competentie beschrijft in hoeverre iemand bezig is met zijn of haar ontwikkeling en in welke mate iemand daar initiatief in neemt.

Bron: NOA Startmeterrapportage, 2015

Naast de meerkeuzevragen van een competentietest kunnen studenten ook (mondelinge of schriftelijke) open vragen krijgen over hun competenties als:

- Over welke eigenschappen beschik jij die volgens jou belangrijk zijn voor je toekomstige beroep? Beschrijf een situatie waaruit blijkt dat jij deze eigenschappen bezit.
- Beschrijf een situatie uit het verleden waarin je hebt laten zien dat je een doorzetter bent.
- Vind je van jezelf dat je nauwkeurig werkt? Geef een concreet voorbeeld. Wat deed je precies en wat was het eindresultaat?

Studenten worden vanwege dergelijke hiaten niet geweigerd voor de opleiding, maar krijgen soms wel het advies om die hiaten voor het begin van de opleiding of in het eerste jaar van de studie weg te werken.

Motivatie en leerstijlen

Bij de intake krijgen studenten ook vragen over hun motieven om een opleiding te volgen, hun leerstijl en vertrouwen in hun studiekeuze:

MOTIVATIE EN LEERSTIJLEN	UITLEG
Extrinsieke motivatie	Iemand wordt gemotiveerd door factoren die niet direct te maken hebben met de inhoud van de studie. Dat kan bijvoorbeeld te maken hebben met factoren zoals een goede baan, een mooi diploma of goedkeuring van anderen.
Intrinsieke motivatie	Iemand wordt gemotiveerd door de inhoud van de studie en door persoonlijke interesse in de onderwerpen die aan bod komen.
Prestatiemotivatie	In iemand heeft behoefte om dingen zo goed mogelijk te doen, om uitdagingen aan te gaan, om te streven naar succes en om zichzelf en anderen te willen overtreffen.
Zekerheid/vertrouwen	De zekerheid en het vertrouwen die iemand heeft bij de keuze voor zijn toekomstige studie.
Betekenisgerichte leerstijl	Iemand probeert de studiestof goed te begrijpen door de stof kritisch te verwerken en door er zelf actief mee bezig te zijn om zo kennis op te bouwen.
Reproductiegerichte leerstijl	Iemand probeert de studiestof goed te onthouden door de studiestof systematisch te herhalen en te onthouden om zo kennis op te nemen.
Toepassingsgerichte leerstijl	Iemand probeert studiestof concreet te maken door voorbeelden uit de praktijk te zoeken, door geleerde stof toe te passen of uit te proberen om zo zijn kennis te gebruiken.

Bron: Noa Startmeterrapportage, 2015

Numerus fixus

Als er onvoldoende faciliteiten zijn om alle studenten aan te nemen of als een beroepsgroep de instroom van nieuwe mensen probeert in te perken, geldt er soms een numerus fixus. Dan is er een centrale loting waarbij de eindexamencijfers als criterium gelden.

Decentrale selectie biedt kansen

Vanaf het studiejaar 2017-2018 kunnen hogescholen zelf studenten voor lotingstudies selecteren (decentrale selectie) en dat eventueel landelijk afstemmen. Hierbij wordt gekeken naar eerdere onderwijsprestaties, persoonlijkheidskenmerken en motivatie van de aspirant-student. Het idee is dat zo de kans groter wordt dat de juiste student op de juiste plek terecht komt.

3.2 Onderwijsinhoud

Onderwijsvarianten

Het hbo kent vier opleidingsvarianten: de bacheloropleiding van drie of vier jaar die een student voltijds, in deeltijd of dual (afgewisseld of gecombineerd met een baan) kan volgen, en de Associate degree (Ad). De laatste is een tweejarige studie waarmee studenten direct aan de slag kunnen in het werkveld of doorstromen naar het derde jaar van de gekoppelde bacheloropleiding (soms met een schakeltraject). De meeste hbo-studenten volgen een voltijds bacheloropleiding. Na het afronden van een bacheloropleiding kunnen studenten een masteropleiding gaan volgen. De masterfase blijft in deze publicatie verder buiten beschouwing.

Opzet bacheloropleiding

In totaal moeten studenten 240 European Credits (EC) halen om hun hbo-opleiding succesvol af te ronden. Een European Credit is een uniforme maateenheid voor de studiebelasting van het hoger onderwijs in Europa die gelijkstaat met ongeveer 28 uur studeren.

Het eerste jaar is de propedeuse. Een student heeft twee jaar om de daarbij horende 60 EC te behalen. Aan het einde van het eerste jaar krijgen studenten een bindend studieadvies (BSA) op grond van het aantal behaalde studiepunten. Bij de Rotterdamse hogescholen krijgen studenten een positief advies als ze tussen de 45 en 60 studiepunten van het eerste jaar hebben behaald. Bij een negatief studieadvies moet een student stoppen met de opleiding.

Na de propedeuse start de hoofdfase van de studie. Bij de meeste opleidingen bestaat het tweede jaar nog uit verplichte modules en gaan studenten zich vanaf (de tweede helft van) jaar drie specialiseren. Ze lopen dan vaak ook stage. Als de student in de eerste studie jaren nog geen oriënterende stage heeft gevolgd, is dit de eerste kennismaking met het werkveld. Het is de bedoeling dat de student tijdens de stage specifieke en complexere competenties ontwikkelt. In het vierde jaar staat een afstudeeropdracht of afstudeerstage op het programma die studenten afronden met een scriptie. Naast de kern van de opleiding (de major) is er ruimte voor verbreding of specialisatie (minor).

Na de propedeuse kan de student ook overstappen naar het eerste jaar van een universitaire opleiding. Universiteiten stellen soms wel aanvullende toelatingseisen voor deze instroom.

Keuzemogelijkheden

Bij Hogeschool Rotterdam bestaat de mogelijkheid tot verbreding of verdieping door keuzevakken (in de eerste twee studiejaar) en in de minor (in het eerste semester van het vierde jaar). De minor kunnen studenten kiezen binnen en buiten hun eigen hogeschool of in het buitenland. Ook zijn er minoren die voorbereiden op een masteropleiding aan een universiteit.

Honours degree

Studenten zonder studieachterstand kunnen een Honours degree halen, een extra aantekening op het diploma waarmee ze aantonen een innoverende en excellente professional te zijn. Ze volgen hiervoor een aanvullend programma. Deze studenten worden behalve op de eindkwalificaties van de eigen opleiding beoordeeld op hun innoverend handelen: vernieuwingsgerichtheid, vraaggerichtheid, samenwerken, interactief leer- vermogen en kenniscreatie (Hogeschool Rotterdam, 2016).

'Taal heeft alles te maken met vaardigheden om de studie te volgen. Zien studenten de structuur? Kennen ze voldoende synoniemen?'

Docent hbo Nederlands/communicatie

Onderzoeksvaardigheden

Hogescholen bereiden hun studenten voor op hun toekomstige beroep door ze relevante kennis en ervaring op te laten doen in de praktijk. Vanaf het eerste jaar nemen ze deel aan projecten met praktijkgericht onderzoek op basis van vragen en opdrachten uit het werkveld. In de loop van de studie speelt de praktijk een steeds grotere rol. Een student begint met kleine projecten en bijvoorbeeld bedrijfsoriëntatie, en werkt via complexere projecten toe naar een stage en afstuderen.

Onderzoeksvaardigheden maken vanaf het eerste studiejaar deel uit van het bachelorprogramma. Studenten doen onderzoek en ontwikkelen een onderzoekende en kritische beroepshouding. Een essentieel onderdeel van onderzoek doen is de verslaglegging. Dat vraagt veel van de taalvaardigheid en dan vooral de schrijfvaardigheid van de studenten. Deze vaardigheden moeten studenten ontwikkelen. Veel hogescholen werken daarom aan een leerlijn schrijfvaardigheid.

Meer focus op onderzoek

De afgelopen jaren is in het hbo-onderwijs de focus op onderzoek versterkt door het aannemen van lectoren die in kenniscentra onderzoek verrichten. Docenten en studenten van diverse opleidingen verdiepen zich onder leiding van die lectoren samen met

.....
 de beroepspraktijk in multidisciplinaire vraagstukken. De Vereniging Hogescholen zet in op verdere uitbouw van de positie van praktijkgericht onderzoek en een breed gedragen samenwerking tussen onderzoek, onderwijs en werkveld (Vereniging Hogescholen, 2015).

Competentiegericht onderwijs

Het hbo-onderwijs is competentiegericht. Een competentie is een vermogen dat kennis, vaardigheden, inzicht en houding omvat om in praktijksituaties van het beroep het werk goed te doen. Bij een beroep hoort een beroepsprofiel waarvan opleidingen een competentieprofiel af leiden. Een competentiegerichte opleiding vraagt andere manieren van leren dan het traditionele onderwijs waarbij iemand vak voor vak de opleiding doorloopt. Competentiegericht onderwijs wordt ingevuld met een kennis-, praktijk- en studentgerichte leerlijn. Daarin kijkt het hbo ook af van het voortgezet onderwijs.

Aandacht voor brede vorming

Zowel de Vereniging Hogescholen als de VO-raad bepleit brede vorming van de student (Vereniging Hogescholen, 2015; VO-raad, 2015). Zo staat er in #hbo2025: wendbaar en weerbaar dat het hbo als voornaamste taak heeft om studenten op te leiden tot kritische, ondernemende en onderzoekende professionals. Het hbo zal nog meer aandacht besteden aan de competenties die daarmee te maken hebben.

3.3 Toetsing

De afgelopen jaren is er veel te doen geweest over toetsen en beoordelen in het hbo, zowel over de toetskwaliteit als de manier waarop toetsen het leren stuurt.⁶ De manier van toetsen hangt samen met de onderwijskeuzes die de opleiding heeft gemaakt. Die liggen vaak niet vast in landelijke kaders, zoals dat voor het voortgezet onderwijs grotendeels wel het geval is. Opleidingen bepalen zelf:

- Het aantal toetsen en de toetsmomenten en -vormen.
- De samenhang tussen toetsen in de kennis-, praktijk- en studentgestuurde leerlijn.
- Hoe toetsen leergedrag sturen, persoonlijke groei volgen, selecteren en het (eind)niveau borgen.

.....
 6 Opleidingen moeten zich bij toetsen en beoordelen ook aan kaders houden. Ze moeten de onderwijs- en examenregeling van de hogeschool als uitgangspunt nemen en rekening houden met onder meer de kaders van de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO), de Wet op het Hoger Onderwijs, hogeschoolbrede beleidstukken en documenten als *Vreemde ogen dwingen*, het eindrapport van de Commissie externe validering examenkwaliteit hoger beroepsonderwijs.

- De rol van reflectie, feedback en formatief toetsen in het leerproces van de student.

Elke opleiding heeft een curriculum- en een toetscommissie die de kwaliteit en het niveau van afzonderlijke toetsen en het toetsprogramma als geheel bewaakt. Het is natuurlijk ook van belang dat de toetsvorm aansluit bij de onderwijsactiviteiten. Een paar voorbeelden van toetsvormen per leerlijn:

KENNISGESTUURDE LEERLIJN	PRAKTIJKGESTUURDE LEERLIJN	STUDENTGESTUURDE LEERLIJN
<ul style="list-style-type: none"> • Kennistoets • Casustoets • Vaardigheidstoets • Stationstoets • Openboektoets • Takehometoets 	<ul style="list-style-type: none"> • Praktijkbeoordeling • Beroepsgerichte opdracht • Praktijkgestuurde opdracht • (Portfolio)assessment • Criteriumgericht interview • Simulatie 	<ul style="list-style-type: none"> • Reflectieverslag • Gespreksverslag • Portfolio

Contextrijk toetsen

Om studenten voor te bereiden op hun functie in het beroepenveld stellen veel opleidingen contextrijke toetsen centraal in hun toetsprogramma. Vanaf het eerste jaar wordt gewerkt met toetsing door middel van beroepsproducten. De beroepsproducten worden behalve op inhoud ook vaak beoordeeld op structuur en taalverzorging, soms zonder dat er veel aandacht aan wordt besteed in de begeleiding. Ook assessments winnen terrein.

Enkele voorbeelden van contextrijk toetsen op Rotterdamse hogescholen:

- Studenten aan de Pabo (Hogeschool Inholland) verzorgen een les, waarbij ze zowel op hun didactiek als hun presentatie worden beoordeeld.
- Studenten bij de opleiding Sociaal Juridische Dienstverlening (Hogeschool Inholland) voeren een gesprek met een cliënt, waarvoor ze eerst een grondige juridische analyse moeten maken en bovendien op hun argumentatie worden beoordeeld.
- Bij studenten Fiscaal Recht en Economie van Hogeschool Rotterdam worden projecten beoordeeld op fiscale inhoud en adviesvaardigheden, zowel schriftelijk (adviesbrief) als mondeling (adviesgesprek).

Zie de bijlage voor enkele uitgebreidere voorbeelden van contextrijke (schrijf) opdrachten.

Ter ondersteuning van contextrijke opdrachten krijgen studenten vaak flankerend onderwijs. Flankerende vakken kunnen apart worden getoetst of binnen het beroepsproduct.

Op Hogeschool Inholland worden flankerende vakken meestal getoetst door een schriftelijke toets met meerkeuze- of open vragen of een combinatie daarvan. Meerkeuzetoetsen bestaan uit minimaal 40 vragen. Bij een onvoldoende heeft de student recht op één herkansing. Als studenten de toets dan nog niet halen, moeten ze het vak het jaar daarna overdoen. In het eerste jaar richten toetsen zich vooral op kennis en toepassing. Daarna moeten de studenten ook laten zien dat ze kunnen analyseren en evalueren.

'Studenten met een technische studie gaan later in hun werk beleidsadviezen of brieven schrijven. Zij moeten ook een goede taalbeheersing hebben. Dan gaat het niet eens om de d's en t's, maar vooral om zeggingskracht. Ik merk dat studenten geen idee hebben hoe je een mooie zin schrijft.'

Docent hbo Nederlands/communicatie

3.4 Het pedagogisch-didactisch klimaat

Een goed pedagogisch-didactisch klimaat komt de kwaliteit van het onderwijs en de kansen voor studenten op studiesucces ten goede (Bormans e.a., 2015). Zo'n klimaat houdt het volgende in:

- Kleinschaligheid op alle niveaus: in kleine groepen werken, blokonderwijs, duidelijke samenhang tussen vakken en overleg tussen docenten van verschillende vakken.
- Veel aandacht voor sturing van studenten, zoals groepsindeling door de opleiding, snel roulatiesysteem in de groepssamenstelling en aanwezigheidsplicht bij veel vakken.
- Docenten en studentbegeleiders die hun studenten persoonlijk benaderen en vanuit sociaal en didactisch oogpunt belangstelling tonen voor de achtergrond van studenten en intensieve studieloopbaanbegeleiding bieden.

Hoewel dat niet altijd gemakkelijk is met grote studentenaantallen, streven hogescholen daarom zoveel mogelijk naar kleinschaligheid. Ze willen een persoonlijke leeromgeving bieden, waarin de afstand tussen docent en student en tussen studenten onderling klein is. Het is voor zowel docenten als studenten prettig om elkaar bij naam te kennen. Een veilig leerklimaat is essentieel voor goede resultaten. Het werken in kleine groepen kan daaraan bijdragen.

Veilig leerklimaat op de Rotterdamse hogescholen

Op de Rotterdamse hogescholen is er de afgelopen jaren meer aandacht voor betrokkenheid en sociale en professionele binding tussen studenten en hun docenten. Daarbij ligt de focus op persoonlijk contact in het onderwijs en docenten die begrip en belangstelling tonen voor de achtergrond en leefwereld van de student en rekening houden met diversiteit.

Studenten krijgen aan het begin van een onderwijsperiode per vak of voor alle vakken samen een studiehandleiding met informatie over de verschillende studieonderdelen en toetsen. Hier kunnen ze precies in terugvinden wat er van hen wordt verwacht, hoeveel tijdsinvestering gewenst is en bij welke lessen presentieplicht is.

Studenten zitten (per periode) in een vaste groep met ongeveer 25 mensen. Tutoren volgen de persoonlijke ontwikkeling van studenten in projectgroepen en onderhouden nauw contact met de studieloopbaancoach en andere docenten.

'In het eerste jaar lees ik de vonnissen klassikaal. Dat doe ik heel truttig met beurten. Dat vinden ze nog fijn ook. Want zelf een lange tekst doorlezen vinden studenten vreselijk moeilijk. Dat geldt vooral voor studenten die van het mbo komen. Als het dan toch lukt om een hele tekst te lezen, is dat wel fantastisch.'

Docent hbo Nederlands/communicatie

Opleiding docenten

Docenten in het hbo hebben bij voorkeur een eerste- of tweedegraads lesbevoegdheid. In prestatieafspraken met het ministerie van OCW hebben hogescholen vastgelegd dat het opleidingsniveau van hun docenten omhoog gaat. Hbo-instellingen zetten daarom in op meer docenten met een masteropleiding. Volgens de minister is dat nodig om het niveau van het hbo te verhogen.

Meer aandacht voor pedagogisch-didactische basis docent

In het hbo werken veel professionals die hun ervaring en kennis uit het werkveld inbrengen. Een deel van hen heeft geen didactische opleiding of onderwijsbevoegdheid, maar wel de kwaliteiten om docent te worden. Door de verplichte basisopleiding hbo-docent krijgen ze alsnog een didactische aantekening. Bij deze opleiding wordt steeds meer belang gehecht aan pedagogische en didactische vaardigheden voor de docent.

Van docenten in het hbo wordt verwacht dat ze zich steeds blijven professionaliseren. Er is dan ook een breed aanbod van interne en externe scholingsmogelijkheden. Zo zijn er bijvoorbeeld cursussen over de onderwerpen taal-

ontwikkelen lesgeven (TOL), toetsbekwaamheid, didactiek en pedagogiek, diversiteit, studieloopbaancoaching en digitaal/blended leren.

Werkvormen

Vooraf bij modules die gericht zijn op kennisoverdracht, geven docenten vaak frontaal les, ondersteund door (Powerpoint)presentaties. Studenten gaan ook zelf aan de slag met opdrachten om de stof te verwerken. Dat doen ze bij werkcolleges waarin theorie en opdrachten elkaar afwisselen. Voor communicatievakken wordt veel gewerkt met rollenspellen (bij mondelinge communicatie) en tussentijdse feedback-feedforward van docent of medestudenten (bij schriftelijke communicatie).

Per onderwijsperiode staat een project centraal. Met de kennis van de vakken uit het flankerend onderwijs werken studenten projectopdrachten uit. De contacttijd tijdens het eerste studiejaar is bij de Rotterdamse bacheloropleidingen tussen de 18 en 24 uur per week. Daarnaast werken studenten thuis of in open leercentra en mediatheken. Voor groepsopdrachten spreken studenten meestal bij de onderwijsinstelling af. Naast boeken, presentaties en readers bieden opleidingen ook online materiaal aan, zoals kennisclips en weblectures.

Volwassen benadering?

Studenten werden vroeger direct in het diepe gegooid; er werd bij de start in het hbo veel zelfstandigheid van hen verwacht. Docenten vinden dat studenten zelf verantwoordelijk zijn voor hun eigen handelen en leerproces. Ze moeten zelfstandig, onderzoekend en kritisch zijn over hun eigen handelen en keuzes kunnen maken en onderbouwen. Tegenwoordig dringt het besef door dat studenten moeten worden toegeleid naar zelfstandigheid. Het is belangrijk dat docententeams afstemmen wat er in de verschillende studiejaar van studenten verwacht kan worden en hoeveel begeleiding passend is. Aan het begin van de studie is er vaak nog strakke sturing, maar in het derde en vierde jaar wordt een groter beroep gedaan op de zelfstandigheid van de student.

Leren reflecteren op hun eigen ontwikkeling is voor studenten in het eerste jaar vaak lastig, maar het is wel een officieel onderdeel van het onderwijs. Ze moeten, vaak met een portfolio, aan het einde van een studiejaar of van de studie, blijk geven van inzicht in de eigen ontwikkeling. Daarover zijn regelmatig gesprekken met de studieloopbaancoach en andere docenten.

Diversiteit in de klas

Het hbo heeft te maken met een grote diversiteit aan studenten. Studenten

komen binnen met verschillende vooropleidingen. Zo kunnen ze afkomstig zijn van havo en vwo, maar ook van verwante en niet-verwante mbo-opleidingen. Verder zijn er 21+ studenten met verschillende achtergronden en studenten die hun diploma behaald hebben in de voormalige Nederlandse koloniën of het buitenland. Voor een deel van de studenten is Nederlands niet de moedertaal (NT2-studenten). Studenten met diverse achtergronden zitten naast elkaar in de klas, oud en jong door elkaar en studenten met en zonder functiebeperking. Ook de openheid van studenten over hun geaardheid zorgt voor meer variatie in de klas. Daarbij neemt de instroom van jongeren uit lagere sociaal-economische klassen toe. Het is een uitdaging voor docenten en studenten om goed met die diversiteit in de klas om te gaan.

Regionale gegevens

Het merendeel van de Rotterdamse jongeren is van niet-westerse afkomst. Die groep weet steeds beter de weg naar het hbo te vinden.

Scholing in inclusive excellence

Het scholingsaanbod van hbo-docenten biedt onder meer een cursus over bewustwording van de factoren en uitsluitingsmechanismen die gelijke kansen in het onderwijs in de weg staan. De cursus versterkt de pedagogische en didactische vaardigheden die nodig zijn voor binding en betrokkenheid voor een inclusieve klas en voor onderwijs dat zo is georganiseerd, ontwikkeld en uitgevoerd dat alle studenten zich thuis kunnen voelen en succesvol kunnen zijn. Ook verkent de cursus wat er nodig is voor een inclusief curriculum en een inclusieve leeromgeving.

Begeleiding

Om van hun studie een succes te maken krijgen studenten tijdens hun opleiding individuele begeleiding van een studieloopbaancoach of SLC'er (afhankelijk van het instituut ook wel mentor of studieloopbaanbegeleider genoemd). Studenten kunnen verder een beroep doen op een decaan bij vragen over bijvoorbeeld privé zaken, een ziekte of beperking, (dreigende) studievertraging, studieaanpak, materiële voorzieningen, klachten, wet- en regelgeving en studiekeuze. De decaan is onafhankelijk en staat los van een opleiding.

Loopbaangerichte SLC bij Rotterdamse hogescholen

Bij Hogeschool Rotterdam werken de opleidingen vanuit de visie dat studenten leren de eigen loopbaan te ontwerpen en in een loopbaangerichte leeromgeving moeten leren. Iedere opleiding beschrijft in de onderwijsvisie de ontwikkeling van SLC. Daarbij zijn de drie uitgangspunten:

- *SLC is zinvol voor iedereen.*
- *SLC is verbonden met de rest van het curriculum.*
- *SLC vraagt om goed opgeleide coaches.*

Iedere opleiding bepaalt zelf wat de begeleiding van een SLC'er omvat, maar houdt vaak het volgende in:

- *Een studiekeuzecheckgesprek en jaarlijks een aantal groeps- en individuele gesprekken.*
- *Coaching van competentieontwikkeling in studie en beroep.*
- *Begeleiding bij studie- en loopbaankeuzes.*
- *Volgen, bewaken en bevorderen van de studievoortgang, bijvoorbeeld door afspraken over studieplanning.*
- *Een luisterend oor en een stimulans om zichzelf te overtreffen.*
- *Waar nodig doorverwijzing, bijvoorbeeld naar de decaan.*

Naast SLC'ers zijn er ook peercoaches, ouderejaarsstudenten, die fungeren als rolmodel, vraagbaak en coach voor hun medestudenten. Peercoaches ondersteunen en coachen de jongerejaars ook bij struikelvakken of projecten om ze meer zelfvertrouwen te geven bij het vervolg van de studie.

Scholing in studieloopbaancoaching

Hbo-docenten kunnen zich laten scholen in studieloopbaancoaching. Een goede docent is niet per definitie een goede coach. Coaching stelt andere eisen aan expertise, houding en vaardigheden. Docenten kunnen cursussen voor beginnende en gevorderde coaches volgen of inzoomen op thema's als mentale veerkracht, leren reflecteren, omgaan met uitstelgedrag, oplossingsgericht coachen en coachen van studenten met bijvoorbeeld AD(H)D, autisme en functiebeperkingen. Ook kan een coach doorgroeien tot gecertificeerd SLC'er.

Hoofdstuk 4

Taalvaardigheid in vo en hbo

Hoe onderwijzen docenten Nederlands/communicatie in het vo en hbo taalvaardigheid? Hoe gaan ze om met taalachterstanden? Wat doen andere vakdocenten aan taal? Wat is de oorzaak van de slechte aansluiting van taalvaardigheid van vo naar hbo? Dit hoofdstuk laat zien dat het programma Nederlands in het vo de leerlingen onvoldoende toerust met talige hbo-vaardigheden.

Dit hoofdstuk beschrijft het taalvaardigheidsonderwijs en taalbeleid van havo en hbo. Een op een vergelijken daarvan is lastig. In het voortgezet onderwijs is Nederlands een vak op zich, maar op het hbo niet. Taal komt daar aan de orde bij communicatievakken en is vaak verweven met vakinhouden. De Rotterdamse hbo-instellingen gaan bij taalbeleid uit van een brede definitie. Het gaat om alle maatregelen die de taalontwikkeling van leerlingen en studenten bevorderen op het gebied van intake, curriculum, leermiddelen, toetsing en beoordeling, studieloopbaanbegeleiding, professionalisering van docenten en organisatie van het onderwijs (Hajer & Meestringa, 2007).

4.1 Nederlands in het voortgezet onderwijs

Het vak Nederlands

Nederlands is een kernvak. Iedere leerling krijgt tussen de 160 en 200 minuten Nederlands per week, afhankelijk van de school. In de onderbouw besteedt het voortgezet onderwijs vooral aandacht aan spelling, grammatica, fictie en lees-, schrijf- en spreekvaardigheid. In de tweede fase, vanaf de vierde klas, komt in het vak Nederlands naast literatuuronderwijs vooral lees-, schrijf- en spreekvaardigheid aan bod in voorbereiding op het eindexamen.

‘Meer lezen, meer spelling, meer gespreksvaardigheden... Het zijn allemaal wel heel intensieve programma’s voor drie uur Nederlands in de week.’

Docent vo Nederlands

De meeste scholen gebruiken een van de volgende drie methodes voor het vak Nederlands:

- Nieuw Nederlands (Noordhoff Uitgevers)
- Talent (Malmberg)
- Op Niveau (ThiemeMeulenhoff)

Lesmethodes Nederlands zijn afgestemd op het examenprogramma en de referentieniveaus en besteden aandacht aan lees-, schrijf- en spreekvaardigheid, argumentatie, formuleren, spelling, woordenschat, informatievaardigheden en een vleugje taalkunde.

Tips om gedifferentieerd uit te dagen bij het vak Nederlands

Voor het vak Nederlands publiceert Fred Janssen van het Iclon in Leiden later dit jaar een handleiding met praktische tips om te differentiëren. Zie ook het rapport Jongeren, de Nederlandse Taal en Participatie (NJR het Bureau, 2012).

Aandacht voor talige hbo-vaardigheden

Nederlands in het hoger onderwijs

De methode Nieuw Nederlands wijdt als enige een hoofdstuk aan Nederlands in het hoger onderwijs met de volgende onderwerpen:

- *Samenvatten (tekst verkennen, hoofdzaken vaststellen en de samenvatting uitschrijven).*
- *Schematiseren (een schema maken en controleren).*
- *Aantekeningen maken bij lessen en colleges; schrijven tijdens het luisteren.*
- *Algemene vaardigheden voor het hoger onderwijs (schriftelijke taalvaardigheden/het onderzoeksrapport en mondelinge taalvaardigheden/de vergadering).*
- *Korte beschrijving van studie- en beroepsprofielen van economische en commerciële opleidingen, technische en ICT-opleidingen, zorgopleidingen, onderwijsopleidingen en communicatie-opleidingen.*
- *De hbo-taaltoets (tekstbegrip, woordenschat, formuleren, spelling en interpunctie en basisgrammatica).*

Bij het vak Nederlands is er weinig aandacht voor talige hbo-vaardigheden. Het profielwerkstuk dat daar bij uitstek een beroep op doet, wordt op de meeste scholen niet op het Nederlands beoordeeld, maar alleen vakinhoudelijk. Daarom is een goed cijfer daarvoor nog geen garantie voor adequate taalvaardigheid bij een hbo-opleiding.

Bij het strakke programma van de bovenbouw van de havo maken in het hbo

gangbare contextrijke opdrachten (zie de bijlage) vaak geen onderdeel uit van de lessen Nederlands.

Taal buiten het vak Nederlands

Scholen erkennen het belang van taalbeleid en –interventies, maar de invoering ervan blijkt in de praktijk vaak lastig. Taal- en vakdocenten zijn zich bewust van het belang van taalvaardigheid, de verantwoordelijkheid voor het niveau ligt echter op veel scholen nog altijd bij de docent Nederlands. Het taalbeleid is bedoeld om daar verandering in te brengen.

Tips en hulpmiddelen om taal in alle lessen te integreren

De website www.docentenaanzetbijtaal.nl, onderdeel van het project 'Docenten aan zet bij taal in alle vakken', geeft docenten in het voortgezet onderwijs hulpmiddelen om een beeld te krijgen van de taalproblemen en taalwensen die op school spelen. Ook staan er per thema (woordenschat, lezen & leren, formuleren) tips en werkvormen voor de lessen, artikelen over taalontwikkeland lesgeven en ervaringen van andere docenten.

Ook www.taalgerichtvakonderwijs.nl, dat niet speciaal is bedoeld voor middelbare scholen, geeft veel informatie en instrumenten.

'Scholieren maken veel te weinig meters met schrijven. En ze krijgen ook te weinig persoonlijke feedback. Toen ik nog les gaf op de middelbare school, kreeg ik bij het inwerken te horen dat ik de leesverslagen maar moest scannen. Als je als docent vier brugklassen hebt met 30 leesverslagen, dan is dat niet te doen. Maar op het hbo moeten ze in verhouding veel schrijven. Reflectieverslagen bijvoorbeeld.'

Docent hbo Nederlands/communicatie

Bij de begeleiding van het profielwerkstuk zijn vaak andere docenten betrokken dan die van Nederlands. Docenten Nederlands zien er tegenop om alle profielwerkstukken op Nederlands na te kijken. Bij een middelbare school van redelijke omvang kan dat al gauw oplopen tot honderd eindopdrachten.

Nederlands in het examenprogramma

Het examenprogramma Nederlandse taal en literatuur bestaat uit de zes domeinen:

- 1 Leesvaardigheid
- 2 Mondelinge taalvaardigheid
- 3 Schrijfvaardigheid

- 4 Argumentatieve vaardigheden
- 5 Literatuur
- 6 Oriëntatie op studie en beroep

Het examenprogramma sluit aan op referentieniveaus. Het eindniveau voor havo is 3F en voor vwo 4F. Het centraal examen toetst leesvaardigheid en argumentatieve vaardigheden; het schoolexamen in ieder geval de andere domeinen. Maar het examenreglement staat de schoolleiding toe om ook lees- en argumentatieve vaardigheden te toetsen. Die vakonderdelen mogen zelfs per kandidaat verschillen. Daardoor kunnen de schoolexamenonderdelen voor het vak Nederlands bij verschillende scholen enorm uiteenlopen in zowel moeilijkheidsgraad als inhoud.

'Scholieren worden op de havo heel erg getraind op het examen, niet op de daadwerkelijke beheersing van de stof. De focus moet meer op de toepassing liggen. Want anders leren scholieren alleen voor een examen en daarna zijn ze het kwijt.'

Docent hbo Nederlands/communicatie

Een leerling mag voor het kernvak Nederlands niet lager scoren dan een 5. In 2016 is de aftrekregeling voor taalfouten (dat wil zeggen spelling- en formuleerfouten) weer ingevoerd.

Eindtermen van het schoolexamen Nederlands en referentieniveaus

De Handreiking schoolexamen Nederlands havo/vwo (Meestringa e.a., 2012) geeft een toelichting op de eindtermen van het schoolexamen op basis van het referentiekader taal. De publicatie licht de eisen toe en geeft voorbeelden, suggesties en adviezen voor examinering voor de domeinen mondelinge taalvaardigheid, schrijfvaardigheid, argumentatieve vaardigheden, literatuur en oriëntatie op studie en beroep.

Centraal examen

Om leerlingen goed voor te bereiden op het centraal eindexamen heeft leesvaardigheid een prominente plaats in het curriculum. Bij dat examen krijgen leerlingen vragen over beschouwende of betogende teksten of mengvormen daarvan. De teksten zijn afkomstig uit NRC Handelsblad, de Volkskrant, de Groene Amsterdammer, vakbladen of vaktijdschriften. De vragen gaan vooral over onderwerp, hoofdgedachte en de structuur van de tekst en de argumentatie. Leerlingen moeten bijvoorbeeld de juiste tussenkopjes in een tekst weten te plaatsen en een drogreden herkennen. Ook krijgt sinds het examen van 2015 samenvatten van tekstdelen veel aandacht.

Schoolexamen

Middelbare scholen hebben bij het schoolexamen (SE) enige vrijheid bij de invulling van het vak Nederlands. Alle scholen besteden aandacht aan schrijfvaardigheid. Leerlingen schrijven daarvoor een betoog, beschouwing of uiteenzetting vanuit een contextrijke opdracht. Deze hebben echter weinig te maken met de contextrijke opdrachten die gangbaar zijn in het hbo. Het onderdeel mondelinge taalvaardigheid kan bestaan uit een betoog, debat of discussie. Ter voorbereiding daarvan wordt relatief veel aandacht besteed aan argumentatieve vaardigheden.

De Nederlandse literatuur heeft ook een plaats in het vo: havo-leerlingen lezen minimaal acht literaire werken en vwo-leerlingen twaalf, waarvan drie van voor 1880. Leerlingen moeten de gelezen werken in de historische context kunnen plaatsen. Dit wordt meestal getoetst bij het mondeling schoolexamen. Een school kan ook besluiten om aandacht te besteden aan taalkunde. Scholen mogen zelf bepalen welke weging ze aan de verschillende onderdelen van het schoolexamen toekennen.

Het gemiddelde cijfer voor Nederlands in Rotterdam ligt op de havo rond 6,3 en op het vwo rond 6,4.

Wat zegt een 6 als eindcijfer over iemands taalvaardigheidsniveau?

Aan het eind van het voortgezet onderwijs wordt taalvaardigheid gemeten aan de hand van het cijfer op het centraal examen. Het referentiekader biedt duidelijke omschrijvingen, maar wat betekenen deze omschrijvingen in de praktijk? Het vak Nederlands bestaat uit verschillende onderdelen, wat het lastig maakt om het eindcijfer te vertalen in een taalvaardigheidsniveau. Bij een zes voor Nederlands kan een leerling een onvoldoende op een voor het hbo belangrijk onderdeel als schriftelijke taalvaardigheid hebben gecompenseerd met een hoog cijfer voor literatuur, dat voor de meeste hbo-opleidingen veel minder relevant is. Landelijk vindt er discussie plaats over de betrouwbaarheid van het examen Nederlands (www.neerlandistiek.nl).

De vrijheid die middelbare scholen hebben bij de invulling en normering van schoolexamens, zorgt ervoor dat gediplomeerde havisten aan de poort van het hbo sterk verschillen in hun taalvaardigheid. Hoewel havo-leerlingen zouden mogen verwachten dat ze op dit gebied goed zijn voorbereid op het hbo, is dat niet altijd het geval.

Taalbeleid

Na invoering van de referentieniveaus van Meijerink (zie hoofdstuk 1) in het

lesprogramma Nederlands volgden scholen het advies van Meijerink op om taalbeleid in te voeren. Deze extra aandacht voor taal moet een goede taalontwikkeling mogelijk maken voor alle leerlingen, ongeacht hun taalachtergrond.

Taaltoets van de baan

Oorspronkelijk was het plan om aan het einde van de onderbouw (eind derde klas) een verplichte taaltoets in te voeren. Daarom zijn scholen voortvarend begonnen taalcoördinatoren op te leiden of aan te stellen en programma's en regiobijeenkomsten bij te wonen van het Steunpunt Taal en Rekenen (www.steunpunttaalenrekenen.nl). Na tegenvallende resultaten van de Cito-pilot en kritiek op vorm en inhoud van de toets is de verplichte taaltoets voorlopig van de baan.

Ook zonder de taaltoets blijft de Onderwijsinspectie aandacht schenken aan taalbeleid. Van middelbare scholen wordt verwacht dat ze een taalbeleidsplan opstellen voor de aanpak van taalproblemen. Zo'n plan is als volgt opgebouwd:

- Aanleiding (taalachterstand bij NT2-leerlingen, dyslexie, taalzwakte)
- Doelstelling
- Meting (leerlingvolgsysteem van 1F-3F/4F)
- Interventie/remediëring (door remedial teachers en NT2-docenten)
- Opbrengsten

De meeste vo-scholen hebben sinds een aantal jaren taalcoördinatoren aangesteld die zorgdragen voor het schrijven en uitvoeren van het taalbeleidsplan. Daarbij wordt vooral toegewerkt naar het eindniveau 3F, de schoolexamens en het Centraal Examen Nederlands. Taalbeleid houdt ook in dat er aandacht is voor de doorlopende leerlijn van het vo naar het hbo.

Havo is geen eindonderwijs, maar bereidt voor op het hoger beroepsonderwijs. Havoleerlingen hebben inhoudelijk breed onderwijs genoten. Ze mogen verwachten dat het gevolgde onderwijs, de vakken in hun profiel en het curriculum hen goed hebben voorbereid op de hbo-studie waarvoor ze zich hebben aangemeld. Ook op het gebied van taal.

Maar net als het hbo heeft ook het voortgezet onderwijs steeds meer te maken met grote niveauverschillen tussen leerlingen in een klas. Door uit te gaan van een gemiddeld niveau gaat het onderwijs voorbij aan leerlingen die uitgedaagd kunnen worden en aan taalzwakke leerlingen die extra begeleiding nodig hebben en Nederlands maar met moeite met een voldoende kunnen afronden. Aandacht voor differentiatie binnen het taalvaardigheidsonderwijs is noodzakelijk. Ook de Inspectie voor het onderwijs heeft daar bij herhaling om gevraagd.

Taalontwikkeling volgen

Scholen kunnen de taalontwikkeling van leerlingen meten en soms ook verbeteren met verschillende systemen:

1. Het volgsysteem Cito-VAS dat leerlingen toetst op referentieniveau vanaf de brugklas tot en met de derde klas. Dit systeem brengt hiaten in kaart, maar biedt geen remediërend programma.
2. Het digitale programma Diataal dat naast meting ook oefeningen biedt om de taalvaardigheid te vergroten. Diataal wordt ook gebruikt door de projectgroep Rotterdams Taal Effect die zich sinds 2010 inzet om de taalvaardigheid van vo-leerlingen te verbeteren. Veel schoolbesturen werken samen met de CED-groep en de gemeente Rotterdam om de leesvaardigheid en woordenschat van leerlingen te vergroten.
3. De digitale programma's Muiswerk en Studyflow die referentieniveaus meten en verbeteren.

Hulp bij dyslexie

Een middelbare school kan op verschillende manieren rekening houden met dyslectische leerlingen. Ze kunnen bijvoorbeeld mondelinge toetsen of extra examentijd krijgen of een computer met spellingcontrole gebruiken. Ook krijgen deze leerlingen vaak extra begeleiding bij lezen, spelling of taal. Daarvoor werken scholen meestal samen met een onderwijsbegeleidingsdienst of remedial teachers. Om voor deze voorzieningen in aanmerking te komen, hebben leerlingen een dyslexieverklaring nodig.

4.2 Taalvaardigheid in het hoger onderwijs

Taalvaardigheid geïntegreerd in vakinhouden

Opleidingen in het hbo hebben veel vrijheid hoe ze invulling geven aan het onderdeel Nederlands/communicatie en de beoordeling daarvan.⁷ Afhankelijk van de opleiding is er in het curriculum wel of geen module Nederlands opgenomen en wordt er met een boek gewerkt of met eigen materiaal. Tussen en binnen hbo-instellingen zijn er grote verschillen en is er weinig uitwisseling van informatie over vakinhoud en toetsing.

Taalvaardigheid heeft bij de meeste opleidingen de vorm van modules als communicatie, business skills of projectvaardigheden die door de studiejaar heen

.....
 7 Bij opleidingen met Engels als voertaal (zoals International Business and Management Studies en de Engelstalige variant van International Business and Languages) is geen aandacht voor Nederlands in het curriculum. Daar krijgen de studenten talige hbo-vaardigheden in het Engels.

aandacht krijgen. Studenten leren onder meer presenteren, vergader-, interview- en rapportagetechneken, zakelijk schrijven, debatteren, argumenteren, het voeren van een klantgesprek en feedback geven. Onderzoeksvaardigheden als informatievaardigheden en het gebruik van methoden en technieken, zijn meestal aparte modules.

Deze sluiten aan bij beroepscompetenties. Het onderwijs centreert zich rond beroepsproducten, zoals behandelplannen en adviesrapporten. Het is de bedoeling dat studenten in nagebootste, maar realistische beroepssituaties de competenties ontwikkelen die bij hun vakgebied horen.

'Na een halve casus haken studenten af. Ze zijn niet meer gewend om lange stukken te lezen. Daardoor vinden ze het ook moeilijk om een lange samenhangende tekst te schrijven. Als we teksten krijgen, zit er geen opening of afsluiting aan. Ze volgen alleen de opdracht waarin precies staat welke onderdelen er in moeten.'

Docent hbo Nederlands/communicatie

Voorbeelden van taalvaardigheid gerelateerd aan beroepssituaties

- *Studenten Logopedie, Ergotherapie of Fysiotherapie leren behandelplannen en overdrachtsverslagen te schrijven.*
- *Studenten Rechten en Sociaal Juridische Dienstverlening leren een dossier op het gebied van strafrecht opbouwen op grond waarvan ze een gesprek moeten voeren met een cliënt.*
- *Studenten van de opleiding Trade Management gericht op Azië leren presenteren, vergader- en interviewtechnieken, creatief denken, zakelijke schrijfvaardigheid en debatteren. Dat is van belang voor de managementfuncties met commerciële verantwoordelijkheden waarvoor ze opgeleid worden.*
- *Studenten Chemie leren voor hun experimenten en analyses onderzoeksvaardigheden, samenwerken en feedback geven, een projectplan maken, een onderzoeksrapport schrijven en een presentatie daarover verzorgen. Daarvoor wordt geen flankerend onderwijs gegeven.*

Om te bepalen welk taalniveau van studenten verwacht mag worden, kunnen de beschrijvingen van *Talige startcompetenties Hoger Onderwijs* (Bonset & De Vries, 2009) enig houvast geven. Maar omdat niet wordt ingegaan op beroepscompetenties, blijven de beschrijvingen nog erg algemeen (zie hoofdstuk 1). Het is aan de opleidingen om ervoor te zorgen dat het voor studenten duidelijk is aan welke taaleisen de opdrachten moeten voldoen.

Taalvaardigheid in het flankerend onderwijs

Bij sommige opleidingen zijn modules Nederlands/communicatie onderdeel van het flankerend onderwijs. Onderwerpen daarbij zijn bijvoorbeeld presenteren, gespreksvaardigheden, interviewtechnieken en rapporteren. Studenten oefenen deze vaardigheden vaak in de communicatielessen. Het is afhankelijk van de opleiding of met een boek of met eigen materiaal wordt gewerkt.

Toetsen van taalvaardigheid

Wat kunnen aankomende studenten in het hbo verwachten van de manier waarop ze worden getoetst op hun schrijfvaardigheid en communicatievaardigheden? Het is niet makkelijk om een algemeen antwoord te geven op die vraag, omdat de praktijk van opleiding tot opleiding verschilt. Propedeuse-docenten zijn zich er niet van bewust dat ze bij toetsing uit moeten gaan van taalniveau 3F.

Steeds vaker wegen taalvaardigheden mee bij de beoordeling van beroepsproducten. Veel opleidingen werken met gedetailleerde beoordelingsformulieren of -modellen waarin naast de vakinhoudelijke component ook de taal wordt beoordeeld. Met deze modellen zijn de studenten beter op de hoogte van de eisen die aan hun werk worden gesteld. Ook hierin zijn er verschillen tussen en soms ook binnen opleidingen: van niet nakijken bij drie gesignaleerde fouten op de eerste pagina van een verslag tot uitgebreid feedback geven.

Overigens zijn goed kunnen schrijven en begrijpend lezen natuurlijk ook van belang om toetsen te kunnen maken. In het hoger onderwijs wordt namelijk veel schriftelijk getoetst. Daarnaast ligt in het hbo een grote nadruk op (zelf)reflectie.

Tekortschietende geletterdheid

Uit Cajot (2010) en Berckmoes & Rombouts (2009) blijkt dat studenten moeite hebben met onder meer:

- *(Academische) woordenschat, complexe zinpatronen en verwijfs- en signaalwoorden interpreteren.*
- *De juiste leesstrategieën toepassen, essentiële informatie in een tekst achterhalen en kritisch lezen.*
- *Teksten opbouwen en structureren en samenhang scheppen.*
- *Een wetenschappelijke stijl hanteren.*
- *Correct spellen.*
- *Verschillende bronnen integreren.*
- *Citeren, parafraseren, refereren en plagiaat voorkomen.*
- *Een revisieattitude ontwikkelen.*

Taalontwikkelen (TOL)

Sommige hogescholen vragen alle docenten om taalontwikkelen te geven. Daarbij houden docenten in hun lessen en met hun materialen rekening met het taalniveau van de studenten bieden ze hen manieren aan om zelf hun taalvaardigheid te vergroten. Het vereist bijzondere aandacht om een vak te doceren en tegelijkertijd de ontwikkeling van de taal van de studenten te stimuleren en begeleiden (Van der Westen, 2006). Instellingen ondersteunen docenten dan ook met professionaliseringstrajecten.

'Er zijn grote verschillen tussen opleidingen hoe zwaar het Nederlands meeweegt. Er zijn opleidingen die de studenten de toets teruggeven als er te veel spellingsfouten in staan. Dan wordt er 'niet afgerond' genoteerd en moet hij direct door naar de herkansingsronde.'

Docent hbo Nederlands/communicatie

Hulpmiddelen voor taalgericht vakonderwijs

Steunpunt Taal en Rekenen heeft instrumenten ontwikkeld om bij alle vakken aandacht aan taal te geven. Hulpmiddelen voor het hbo zijn te vinden op www.taalgerichtvakonderwijs.nl. Het uitgangspunt van Taalgericht vakonderwijs is dat taal, leren en denken onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden.

In vaklessen staat de vakinhoud voorop, maar daarover praat en schrijf je met elkaar in vaktaal. Aandacht voor taal betekent dan dubbele winst: leerlingen begrijpen het vak beter en werken bovendien aan hun taalvaardigheid. Taalgericht vakonderwijs is contextrijk onderwijs, vol interactie en met taalsteun (Hajer & Meestringa, 2007).

De website biedt docenten onder meer de Kijkwijzer (ondersteuning bij het gericht observeren en analyseren van taalgerichte vaklessen), algemene artikelen over taalgericht vakonderwijs en taalgerichte uitwerkingen per vak.

Taalbeleid komt op gang

In het hbo komt het formuleren van taalbeleid bij de meeste opleidingen moeizaam op gang. Veel opleidingen hebben wel taalbeleid geformuleerd en een taalcoördinator aangesteld, maar veel ook nog niet. Taalbeleid beantwoordt vragen als: wat is het begin- en eindniveau voor Nederlands/communicatie, hoe begeleidt de opleiding studenten naar een hoger niveau, wanneer behalen de studenten het eindniveau, hoe wordt het beginniveau getest en hoe is de aansluiting op het vervolg, hoe ziet differentiatie in de klas eruit, wat betekent dat voor het curriculum, de toetsing en de inzet van alle docenten: docenten Nederlands/communicatie én andere (vak)docenten?

Structurele aandacht voor taal bij Hogeschool Rotterdam

In 2010 heeft het college van bestuur van Hogeschool Rotterdam het taalbeleid vastgelegd in de kadernotitie Taalbeleid (Huysmans, 2010). Daarbij kiest het college van bestuur voor een brede visie op taal. Dat betekent dat taalvaardigheid niet alleen bestaat uit afzonderlijke taalvaardigheden, vormaspecten van taal en de correctheid waarmee studenten die vormaspecten toepassen in taalgebruik, maar ook dat studenten taal in allerlei professionele en sociale gebruikssituaties correct toepassen. De taalvaardigheid van hbo-studenten moet zich in relatie tot opleidingsspecifieke vakken ontwikkelen. Alleen een brede visie op taal geeft studenten de mogelijkheid deze competentie via een doorlopende leerlijn in vier jaar te verwerven.

Hogeschool Rotterdam is nu bezig om taalbeleid onderdeel te maken van het curriculum van een opleiding of instituut. Op die manier krijgt taalvaardigheid tijdens de hele opleiding structurele aandacht, met gerichte ondersteuning van studenten als dat nodig is. Het is de bedoeling dat studenten hun taalvaardigheid ontwikkelen door een leerlijn met niveau 3F als startniveau. Iedere opleiding stelt vast wat het niveau aan het einde van de propedeuse moet zijn. Meestal is dat 4F; het eindniveau van een vwo-leerling. Dat niveau vergemakkelijkt eventuele doorstroom na de propedeuse naar een universitaire opleiding.

Niet iedereen is even ver met taalbeleid

Omdat elke opleiding van Hogeschool Rotterdam zelf verantwoordelijk is voor het eigen taalbeleid, zijn er grote verschillen in voortgang. Drie instituten vervullen een voortrekkersrol bij de ontwikkeling van taalbeleid. Andere instituten kunnen daarbij aansluiten zodat ze niet zelf het wiel hoeven uit te vinden. Richtinggevend is het Handboek Taalbeleid dat een werkgroep van Hogeschool Rotterdam heeft ontwikkeld. Het is een draaiboek dat instituten of opleidingen kunnen gebruiken bij het ontwikkelen van taalbeleid voor de eigen onderwijspraktijk. Er is aandacht voor een brede visie op taalontwikkeling en een doorlopende leerlijn taal, gerelateerd aan de vakinhoud van de opleiding.

Een voorbeeld van taalbeleid

Een van de instituten met een voortrekkersrol geeft het taalbeleid als volgt vorm: opdrachten voor studenten worden geijkt aan de beschrijving van de taak bij Meijerink. Ook beoordelingsmodellen sluiten zoveel mogelijk aan bij de leerlijntaal. De voor het voortgezet onderwijs ontwikkelde modellen zijn te verdelen in drie categorieën: inhoud, structuur en taalverzorging. Vakdocenten beoordelen de beroepsinhoud en docenten Nederlands/communicatie het taalniveau. Feedback en feedforward moeten studenten inzicht geven in hun ontwikkeling en hen het belang laten inzien van werken aan hun eigen taalontwikkeling.

Hoewel studenten zelf de verantwoordelijkheid dragen om aan hun eigen taalvaardigheid te werken, kunnen opleidingen er niet van uitgaan dat dat vanzelf gaat. Een inzichtelijke leerlijn taal kan het studenten wel makkelijker maken om zich op dit gebied te ontwikkelen. Voor studenten die extra aandacht voor taal nodig hebben bestaat er de mogelijkheid om keuzecursussen te volgen en om hulp te vragen bij de docenten van het Taalcentrum. De studieloopbaancoach kan hierbij adviseren.

Taalachterstanden signaleren in de studiekeuzecheck

In de competentietest van de studiekeuzecheck (zie hoofdstuk 3) komen ook talige competenties aan de orde:

Talige hbo-competenties

COMPETENTIE	UITLEG
Onderzoeken	Deze competentie zegt iets over de manier waarop iemand informatie over een probleem verzamelt en hoe iemand het probleem benadert.
Analyseren	Deze competentie zegt iets over de vaardigheid om overzicht te krijgen over informatie en die te begrijpen.
Mondeling communiceren	Deze competentie beschrijft of iemand ideeën en informatie op een duidelijke en begrijpelijke manier aan anderen kan overbrengen, hierbij rekening houdend met het begrips- en kennisniveau van de gesprekspartner(s).
Schriftelijk communiceren	Deze competentie zegt iets over de vaardigheid om op een heldere en begrijpelijke manier te schrijven, hierbij rekening houdend met het begrips- en kennisniveau van de lezer(s).

Bron: NOA Startmeterrapportage, 2015

De studiekeuzecheck biedt de gelegenheid om al voor het begin van de studie hiaten in talige competenties te signaleren. Intakers kunnen de potentiële studenten adviseren om die hiaten voor het begin van de opleiding of in het eerste jaar van de studie weg te werken.

Diagnostische taaltests

Veel opleidingen nemen direct na de start van de opleiding een diagnostische taaltest af om het startniveau te meten. Er is hiervoor geen landelijk of hogeschoolbreed vastgestelde toets. Een instituut of opleiding kiest zelf of er een

taalttest wordt afgenomen en zo ja welke. Zo kan elke studierichting ook bepalen op welke aspecten van taalvaardigheid de nadruk ligt.

Testen

Instituten of opleidingen van Hogeschool Rotterdam kunnen kiezen uit de volgende testen, soms aangevuld met een ondersteuningsprogramma.

Elemententest

Deze meerkeuzetoets toetst studenten op de onderdelen spelling, grammatica, woordenschat, formulering en tekstopbouw. Het onderdeel spelling omvat het correct spellen van samenstellingen, aan elkaar of los schrijven van woorden, gebruik van hoofdletter of kleine letter en meervouden. Omdat opleidingen weten dat er relatief veel fouten worden gemaakt met werkwoordspelling, wordt er veel aandacht besteed aan alle vormen van het werkwoord en de bijvoeglijk gebruikte voltooid deelwoorden. Op verzoek van opleidingen kan de toets ook onderwerpen bevatten als (redkundig en taalkundig) ontleden en de bedrijvende en lijdende vorm. De opleidingen stellen zelf de normering en cesuur vast.

Test hbo-taalvaardigheid

Deze test die KU Leuven voor Hogeschool Rotterdam ontwikkelde, meet taalkennis én taalstrategieën van studenten. De computertest bestaat uit 25 vragen over alineapbouw, begrijpend lezen, tekststructuur, woordenschat en vervoeging van de afgeleide vorm. Een student moet 60% van de vragen goed beantwoorden voor een positief advies over taalvaardigheid. Het is geen toets waarvoor studenten zakken of slagen, maar een lage score is een signaal dat er iets met de taalvaardigheid van de student aan de hand is en remediëring nodig is. Er blijkt samenhang te zijn tussen de resultaten op deze test en het latere studiesucces van de student (De Wachter e.a., 2013).

Schrijfpodracht

Sommige opleidingen meten de schrijfvaardigheid van de student met een schrijfpodracht (al dan niet naast een taalttest). Vaak heeft deze schrijfpodracht de vorm van een betoog of uiteenzetting met een maximaal aantal woorden of eisen aan het gebruik van bronnen. De opleiding bepaalt zelf de norm voor beoordeling van het schrijfproduct, maar die is wel in lijn met het niveau dat de opleiding en het werkveld vereisen voor schrijfproducten in hun eerste studiejaar.

Hogeschooltaal

Hogeschooltaal is een digitaal programma voor hbo-studenten om te werken aan hun taalvaardigheid. Enkele opleidingen van Hogeschool Rotterdam integreren dit programma in hun lessen Nederlands. Het programma biedt ook een instaptoets die de studen-

... ten inzicht geeft in hun taalvaardigheid en aanwijzingen geeft om die te vergroten
... (www.hogeschooltaal.nl).

*'Het is belangrijk dat er echt wat gedaan wordt met een taaltoets.
Het geeft een student duidelijkheid waar hij of zij nog aan moet
werken.'*

Student Lerarenopleiding vo/bve Engels

Taaladvies

Afhankelijk van het resultaat van taaltest of schrijfopdracht kunnen studenten bij de meeste opleidingen van Hogeschool Rotterdam een advies of verplichting krijgen om ondersteunende onderwijsmodules te volgen. Als het om een verplichting gaat, moeten ze die modules voor het behalen van de propedeuse met een voldoende afsluiten. Ook in dit geval vullen instituten of opleidingen remediëring zelf in. De opleidingen zijn daar zelf verantwoordelijk voor, maar kunnen bij de organisatie en uitvoering docenten van de dienst Onderwijs en Ontwikkeling inschakelen. Deze dienst verzorgt naast remediërende en ondersteunende keuzemodules ook taalvaardigheidsmodules op diverse instituten.

Voorbeeld taaladvies

Op het Instituut voor Gezondheidszorg van Hogeschool Rotterdam krijgen alle studenten een taaladvies op basis van hun resultaten op de test hbo-taalvaardigheid en de schrijfopdracht. Als uit test óf schrijfopdracht blijkt dat studenten het gewenste ingangsniveau van de opleiding niet halen, krijgen ze het advies ondersteunend onderwijs te volgen. Hierbij kunnen ze een keuze maken uit het hogeschoolbrede keuzeonderwijs. Als beide onderdelen onvoldoende zijn gemaakt, zijn studenten verplicht een door het instituut aangeboden cursus Nederlands te volgen.

Talige ondersteuning door studieloopbaancoaches en peercoaches

Ook SLC'ers hebben een rol bij de taalondersteuning van de student. De SLC'er is de aangewezen persoon om een eventuele taalachterstand met de student te bespreken. Samen onderzoeken ze wat de student kan doen om de achterstand weg te werken. De SLC'er kan studenten eventueel doorverwijzen naar een peercoach, ondersteunend onderwijs, het Taalcentrum of een decaan. Peercoaches kunnen studenten ook begeleiden op het gebied van Nederlands.

Taal aanbod van ondersteunend onderwijs

Studenten kunnen hun keuzeruimte in de propedeuse en het tweede jaar (al dan niet op advies van de studieloopbaancoach) benutten om modules op het

gebied van Nederlands te volgen. Ondersteunend onderwijs biedt hiervoor de volgende modules aan: schrijfvaardigheid, samenvatten en effectieve schriftelijke communicatie. Vaak gaat het om acht bijeenkomsten van honderd minuten. Ook op het gebied van persoonlijke effectiviteit en studievaardigheden is er een ruim aanbod. Voor studievaardigheden zijn er bijvoorbeeld de volgende modules: studie plannen en organiseren, met zelfvertrouwen presenteren, colleges volgen en aantekeningen maken, leesstrategieën voor studieboeken en ‘gebruik je geheugen’.

Dyslexievoorzieningen

Voor studenten met een dyslexieverklaring zijn voorzieningen zoals verlenging van de tentamentijd, een aangepast rooster, spreiding van modules en tentamens of een flexibele tentamenvorm of de cursus studeren met dyslexie. In een onderwijsovereenkomst legt de coördinator studentzaken vast welke voorzieningen een student krijgt. Ook is er een helpdesk dyslexie met experts waar studenten (kosteloos) terecht kunnen met individuele vragen.

Studenten kunnen al bij aanmelding voor een hbo-opleiding in het landelijke inschrijfsysteem Studielink opgeven dat ze dyslexie hebben. Ze krijgen dan door de hogeschool informatie toegestuurd over studeren met een beperking. Studenten (en ouders) kunnen ook voor het begin van de studie contact opnemen met de hogeschooldecaan.

In 2013 maakten 2000 studenten bij Hogeschool Rotterdam in Studielink melding van een beperking. Bij 800 van hen ging het om dyslexie. Dat valt te lezen in een folder van het decanaat van Hogeschool Rotterdam uit 2014.

Taalcentrum

Studenten met taalproblemen kunnen op eigen initiatief of op advies van de SLC'er (individuele) begeleiding krijgen van het Taalcentrum van Hogeschool Rotterdam. Docenten Nederlands brengen taalproblemen in kaart aan de hand van een schrijfproduct van de student met feedback van de eigen docent. Na een intakegesprek krijgt de student zo nodig enkele weken individuele ondersteuning en workshops op het gebied van (werkwoords)spelling, formulering en tekstopbouw. Soms volstaat het als de student alleen ondersteunende taalmodules volgt.

Hoofdstuk 5

Aanbevelingen en acties voor een doorlopende leerlijn taalvaardigheid

Wat kunnen het voortgezet onderwijs en het hoger beroepsonderwijs doen om te zorgen voor een doorlopende leerlijn Nederlands/communicatie? De eerste vier hoofdstukken van deze publicatie vergroten de kennis van elkaars onderwijs, maar dat is niet genoeg. Er is de komende jaren veel te doen om de aansluiting Nederlands vo-hbo te verbeteren.

Als Nederlands in het voortgezet onderwijs een tussendoel is, dan zouden het onderwijs, de opdrachten en de vaardigheden van de propedeuse in het hbo moeten aansluiten op de bovenbouw van de havo. Dat vraagt om bekendheid met elkaars lesstof, toetsing en didactiek van het onderwijs in algemene zin en van Nederlands/communicatie in het bijzonder. Met deze publicatie is daarvoor een eerste stap gezet. De werkgroep pleit voor structurele uitwisseling van (taalvaardigheids)docenten, zodat ze op de hoogte blijven van de laatste ontwikkelingen. Dat is vooral belangrijk voor docenten die lesgeven in het eind-examenjaar van de havo en in de propedeuse van het hbo.

Conferentie Vo-hbo: dat is andere taal!

*Nadat taalvaardigheidsonderwijsprogramma's van vo en hbo in kaart waren gebracht, organiseerde de werkgroep de conferentie **Vo-hbo: dat is andere taal!** Het doel daarvan was te zoeken naar mogelijkheden om havo en hbo in de regio Rijnmond/Drechtsteden beter op elkaar af te stemmen. Geïnspireerd door workshops en ervaringen van naar hbo doorgestroomde havoleerlingen, gingen vo- en hbo-docenten met elkaar in gesprek.*

5.1 Belemmeringen voor een doorlopende leerlijn

De werkgroep heeft een goed beeld gekregen van andere factoren die een doorlopende leerlijn belemmeren:

- **vo** Het centraal examen op de havo toetst vooral leesvaardigheid terwijl het accent in het hbo op schrijfvaardigheid ligt. De in het hbo gangbare contextrijke opdrachten maken geen onderdeel uit van het programma Nederlands.
- **vo** De vrijheid die vo-scholen hebben in de keuze voor schoolexamens Nederlands en de normering daarvan, zorgt voor grote diversiteit in taalvaardigheid. Het is voor het hbo lastig om met die diversiteit rekening te houden.
- **vo** Het schrijven van een profielwerkstuk kan een goede voorbereiding zijn op talige en andere hbo-vaardigheden. Maar niet elke school maakt gebruik van die mogelijkheid. Veel scholen kijken het profielwerkstuk niet na op Nederlands. Is dat wel het geval, dan is er niet altijd eenduidigheid in de beoordeling.
- **vo en hbo** Het zijn vooral docenten Nederlands/communicatie die aandacht besteden aan taalvaardigheid. Een goede uitvoering van taalbeleid vraagt om betrokkenheid van alle docenten, maar veel vakdocenten voelen zich niet bekwaam om teksten op Nederlands te beoordelen.
- **vo en hbo** Er is te weinig aandacht voor differentiatie binnen het taalvaardigheidsonderwijs en voor inclusief en taalontwikkelen lesgeven.
- **vo en hbo** Onbedoeld en waarschijnlijk met de beste bedoelingen wijzen docenten minder taalvaardige leerlingen of studenten vaak eerder op hun tekortkomingen en de negatieve consequenties daarvan dan op hun kwaliteiten. Docenten koesteren vaak lagere verwachtingen van leerlingen en studenten met een achterblijvende taalvaardigheid. Leerlingen/studenten voelen dat aan en kunnen zich daarnaar gedragen en minder presteren. Dat zorgt voor ongelijkheid.

'De verwachtingen die ik heb van studenten worden mede bepaald door iemands taalvaardigheid. Vaak denk je: 'die weet het wel'. Ik denk dat je het beter redt in de maatschappij als je taalvaardig bent.'

Docent hbo Nederlands/communicatie

- **hbo** Opleidingen in het hbo verschillen sterk in de invulling van Nederlands/communicatie en de beoordeling daarvan. Bovendien weten veel propedeusedocenten niet dat ze bij toetsing moeten uitgaan van niveau 3F.
- **hbo** Het formuleren van taalbeleid komt moeizaam op gang. Academische geletterdheid is één van de voorspellers van studiesucces. Taal- en denkvaardigheden zijn sterk met elkaar verweven. Het is dus zaak dat leerlingen zo taalvaardig mogelijk of in elk geval voldoende taalvaardig doorstromen en in de propedeuse zo goed mogelijk worden begeleid. Dat vraagt om

beantwoording van de vraag wat voldoende taalvaardig en zo goed mogelijke begeleiding is.

- **hbo** Bij opleidingen in het hbo wordt een eerstegraadsbevoegdheid niet altijd als eis gesteld bij het vak communicatie. Gezien het belang van Nederlands/communicatie in het hbo krijgt het vak niet altijd de docenten die het nodig heeft.
- **hbo** Eerstejaars studenten zijn niet bekend met academisch taalgebruik.

5.2 Aanbevelingen

Het hbo vereist dat de taalvaardigheid en communicatievaardigheden van studenten goed genoeg zijn om kennisuitwisseling, toetsing en het realiseren van de gevraagde beroepscompetenties mogelijk te maken. De werkgroep kwam daarom tot de volgende algemene aanbevelingen. De kracht zit vooral in een regionale aanpak met een vertaling van landelijke voorstellen naar de regio Rijnmond/Drechtsteden en de aansluiting op het Rotterdamse onderwijsbeleid.

1. **vo Verbeter de schrijfvaardigheid van leerlingen**

Het voortgezet onderwijs moet verder kijken dan het Centraal Examen, ook al stimuleert het feit dat de minister van OCW scholen afreken op het eindexamenresultaat dat niet. Dat examen toetst leesvaardigheid terwijl in het hbo het accent vooral op schrijfvaardigheid ligt. Het is dus de vraag of havoleerlingen wel de juiste voorbereiding krijgen. Anders moet het onderwijs eigenlijk op de schop. Dat studenten moeite hebben met zaken als verwijs- en signaalwoorden interpreteren en leesstrategieën toepassen (zie hoofdstuk 4) suggereert dat dat het geval is. Dergelijke aanpassingen van het onderwijs en Centraal Examen zijn natuurlijk niet alleen regionaal te realiseren. Daarvoor is ook het ministerie van OCW aan zet.

Bewust geletterd

Al langere tijd pleiten diverse onderwijsonderzoekers en didactici voor verandering. Een recent voorbeeld is het Manifest Nederlands op school (2016). De auteurs stellen dat vo-leerlingen bewuste geletterdheid bereiken door een programma met meer inhoud en uitdaging en aansluiting bij de maatschappelijke eisen voor taalvaardigheid en geletterdheid. Het vo en het hbo moeten meer aandacht besteden aan schrijfvaardigheid. Leerlingen en studenten moeten een goede begeleiding krijgen bij de ontwikkeling van hun taalvaardigheid. Dat vraagt om meer formatieve feedback en feedforward van de docent. Ook een persoonlijke benadering gericht op individuele ontplooiing is essentieel. Uiteindelijk leidt een goede schrijfvaardigheid tot betere leesvaardigheid.

2. vo en hbo Stem bovenbouw vo en propedeuse hbo beter op elkaar af

In de bovenbouw havo Nederlands is er natuurlijk niet alleen aandacht voor leesvaardigheid en tekstverklaren, maar ook voor schrijf-, spreek- en luistervaardigheid. Het verdient aanbeveling te kijken naar de mogelijkheid om in het Programma van Toetsing en Afsluiting meer ruimte voor hbo-opdrachten te creëren en leerlingen meer en verschillende soorten schrijfproducten te laten maken. Vooral het profielwerkstuk en contextrijke opdrachten kunnen leerlingen goed voorbereiden op het hbo:

- *Profielwerkstuk*

De werkgroep hbo-vaardigheden van het project 'Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo' noemt het profielwerkstuk het eindexamen op het gebied van vaardigheden (Aansluiting voho-010, 2016). Dat betekent dat er in het totale havoprogramma aandacht zou moeten zijn voor de vaardighedenlijn. Havisten moeten meer oefenen met de vaardigheden die ze in het hoger onderwijs nodig hebben, zoals helder schrijven en argumenteren, samenwerken en problemen analyseren en oplossen. Bij het profielwerkstuk zouden docenten aandacht moeten besteden aan het proces en reflecteren op (onderzoeks)vaardigheden die nodig zijn om het werkstuk te maken. Daarbij kunnen ze verband leggen tussen het profielwerkstuk en de projectopdrachten die hbo-studenten vanaf het eerste jaar in het hbo krijgen. Ook zouden ze de werkstukken op Nederlands moeten beoordelen, niet alleen inhoudelijk. Een goed beoordelingsmodel maakt het voor vakdocenten makkelijker om aandacht te besteden aan de samenhang, formulering en spelling van een tekst.

- *Contextrijke opdrachten*

Er moet meer diversiteit komen in het aanbod van artikelen waarmee leerlingen zich in havo 4 en 5 voorbereiden op het examen en er moeten meer hbo-teksten worden aangeboden. Door opdrachten in een brede context aan te bieden die passen bij het profiel dat de leerling heeft gekozen, sluit de havo beter aan op het hbo en wordt het onderwijs ook boeiender voor leerlingen.

Verder moeten alle docenten aandacht schenken aan (doorstroom naar) het hbo; dat moet niet alleen de taak van de decaan zijn, zoals nu op veel middelbare scholen het geval is.

3. Vo en hbo Alle docenten stimuleren taalvaardigheid

Ontwikkeling van de taalvaardigheid van studenten vraagt om betrokkenheid van alle vakdocenten, niet alleen docenten Nederlands of communi-

catie. Alle docenten zouden zich bewust moeten zijn van hun taalgebruik en het proces van taalontwikkeling van leerlingen of studenten stimuleren en begeleiden. Daarbij helpen handvatten voor taalgerichte didactiek.

'Als je te veel de nadruk legt op de fouten verlies je het contact. Leg de nadruk op de vraag of je begrijpt wat iemand bedoelt. Want gaat het nou om het volgen van de regels of gaat het om elkaar begrijpen?'

Docent hbo Nederlands/communicatie

4. Vo en hbo Zorg voor inclusief en talentgericht onderwijs

Docenten hebben een belangrijke rol bij het stimuleren van een bewuste taalvaardigheid en taalattitude. Niet het bereikte taalniveau van leerlingen en studenten, maar het proces om dat niveau te bereiken is het belangrijkste. Met activerende didactiek kunnen docenten ervoor zorgen dat ze leerlingen en studenten intrinsiek motiveren om aan hun taalcompetenties te werken en de aangereikte taalstrategieën daarvoor in te zetten. Enkele aandachtspunten:

- Vanwege de grote niveaoverschillen tussen leerlingen en studenten in de klas is meer aandacht voor differentiatie nodig. Docenten moeten studenten talentgericht begeleiden en motiveren bij hun taalontwikkeling. Door wat goed gaat te versterken, krijgen leerlingen/studenten het vertrouwen om ook hun ontwikkelpunten aan te pakken.
- Een waarderende leeromgeving laat leerlingen/studenten zich meer op hun gemak voelen, gemakkelijker aanhaken bij het gezamenlijke leerproces en zich vrijer (durven) uitdrukken. Dat heeft een positief effect op de ontwikkeling van vaardigheden als redeneren, analyseren en meningsvorming. Docenten moeten hoge verwachtingen van alle leerlingen of studenten hebben, wat (het niveau van) hun taalvaardigheid ook is.
- Docenten moeten zich bewust worden van zaken die ongelijkheid in stand houden of versterken zoals vooroordelen, andere stereotypering en stereotype threat.⁷ Het is aan de docent om een leeromgeving te creëren waarin alle leerlingen/studenten zich veilig, gezien en gekend voelen, ongeacht wat de statistieken zeggen over de groep waar ze onderdeel van uitmaken. Dan voelen studenten zich uitgenodigd om het beste uit zichzelf te halen en durven ze zich te laten horen en bij te dragen aan (het proces van) gezamenlijke kennisontwikkeling. Formuleer

.....
 7 De angst om het negatieve stereotype beeld te bevestigen dat anderen hebben van de groep waartoe leerlingen of studenten behoren, kan maken dat ze slechter presteren.

als onderdeel van het taalbeleid een visie op Nederlandse taalvaardigheid in relatie tot inclusief onderwijs.

- Het is belangrijk om de (academische) woordenschat van studenten te vergroten, bijvoorbeeld door het inzetten van woorddossiers.
- De inzet van peercoaches bij de ondersteuning van taalzwakke studenten levert in het hbo goede resultaten op. Zij liepen vaak eerder tegen dezelfde problemen aan en kunnen dus goed inspelen op de vraag van studenten.

5.3 Acties voor het komende jaar

Om een begin te maken met het regionaal uitvoeren van de aanbevelingen, zal de werkgroep Vakinhoudelijke aansluiting vo-hbo Nederlands/communicatie (of een subwerkgroep daarvan) het komende jaar de volgende acties ondernemen:

1. Taalbeleid

De werkgroep schrijft een urgentieverklaring voor de CvB's van de Rotterdamse hogescholen, over de noodzaak om hogeschoolbreed taalbeleid te formuleren en uit te voeren, met speciale aandacht voor de aansluiting op het toeleverend onderwijs.

Een visie op taal, (in ieder geval voor het eerste jaar) en een opdracht van het CvB biedt instituten en opleidingen houvast voor het ontwikkelen van taalbeleid, het aanstellen van meer bevoegde of hoger gekwalificeerde docenten Nederlands en taalcoördinatoren. De volgende stap is dat iedere hbo-instelling een werkgroep taalbeleid formeert die opleidingen ondersteunt bij het ontwikkelen en uitvoeren van taalbeleid.

2. Doorlopende leerlijn

De subwerkgroep 3F komt tot een beschrijving en verfijning van niveau 3F voor Nederlands en ontwikkelt op basis daarvan een doorlopende leerlijn, inclusief contextrijke voorbeeldopdrachten. Hierbij hoort ook consensus over beoordelingscriteria en -normering voor de bovenbouw van het vo en in de propedeuse van het hbo.

3. Profielwerkstuk

De subwerkgroep Profielwerkstuk bekijkt hoe de verbinding tussen het profielwerkstuk en het hbo verder kan worden verbeterd en welk materiaal ontwikkeld moet worden om meer eenduidigheid te krijgen in (de opbouw van) onderzoeksvaardigheden, de beoordeling van het Nederlands en de rol van de docent als procesbegeleider.

4. Inclusief (en) taalontwikkelen lesgeven

De subwerkgroep Inclusief (en) taalontwikkelen lesgeven houdt zich bezig met de relatie tussen taalonderwijs en een inclusieve leeromgeving. Wat is er nodig om taalonderwijs inclusiever te maken? De werkgroep houdt zich ook bezig met de integratie van taalontwikkelen lesgeven binnen het onderwijs en met het materiaal dat daarvoor nodig is. Daarnaast wordt bekeken hoe leerlingen en studenten het best hun woordenschat kunnen vergroten.

5. Structurele docentenuitwisseling en informatievoorziening

Er moet een structurele uitwisseling zijn van vakdocenten Nederlands/communicatie uit het vo en hbo. Daarvoor ontwikkelt de werkgroep een regionaal schooloverstijgend systeem voor intercollegiaal consult. Ook zoekt de werkgroep een manier om structureel informatie en materiaal te delen. De subwerkgroep Docentenuitwisseling en informatievoorziening zorgt voor een regionaal netwerk van taalcoördinatoren en docenten Nederlands/communicatie in het vo en hbo, een essentiële voorwaarde voor beide acties.

Bij deze acties zal de werkgroep eerder ontwikkelde instrumenten verder verbeteren en samenwerken met regionale partners. Ze verwacht zo de regionale aansluiting tussen het vo en het hbo aanzienlijk te verbeteren en daarmee ook het studiesucces van de havo-leerling in het Rotterdamse hoger beroepsonderwijs.

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

MGBU 212096 II
22G1

MAX.GR. 30,480 KG
TARE 67,200 LBS
NET 2,170 KG
28,310 KG
48,410 LBS

CU.CAP.

33.2 CUM
1,172 CUFT

Bijlage

Voorbeelden van contextrijke opdrachten Nederlands

Het hbo probeert opdrachten contextrijk te maken, wat inhoudt dat ze aansluiten op de toekomstige beroepspraktijk van studenten. Voor het vak Nederlands betekent dat bijvoorbeeld dat schriftelijke taalvaardigheid wordt getoetst door studenten teksten te laten schrijven die bij hun beroep horen. We geven hiervan vier voorbeelden.

Observatieverslag van een logopedische behandeling (opleiding Logopedie van Hogeschool Rotterdam)

In het eerste jaar van de opleiding Logopedie doen studenten hun eerste stage-ervaring op in de logopedische praktijk. Na afloop moeten de studenten een observatieverslag inleveren. Dat verslag heeft de volgende structuur:

- *Inleiding*
Beschrijf de situatie zoals deze was gedurende je observatie. Denk hierbij bijvoorbeeld aan: In welke ruimte was je? Welke personen zijn aanwezig (anonimiseren)? Hoe zitten de personen ten opzichte van elkaar?
- *Observatie behandeling*
Beschrijf hier zo objectief mogelijk de uitgevoerde handeling van de logopedist waarin hij/zij de geobserveerde rol uitvoert. Noem daarbij ook de interactie die mogelijk plaatsvindt.
- *Reflectie*
Beschrijf in je eigen woorden wat je geleerd hebt van het observeren zelf en van het verwoorden daarvan in het observatieverslag. Gebruik hiervoor de reflectie van Korthagen:

Fase 1	Handelen	Wat wilde ik bereiken? Waar wilde ik op letten? Wat wilde ik uitproberen?
Fase 2	Terugblikken op het handelen: Wat gebeurde er concreet?	Wat wilde ik? Wat deed ik? Wat dacht ik? Wat voelde ik?
Fase 3	Bewust worden van essentiële aspecten	Hoe hangen de antwoorden op de vorige vragen met elkaar samen? Wat is daarbij de invloed van de context/de school als geheel? Wat betekent dit nu voor mij? Wat is het probleem (of de positieve ontdekking)?
Fase 4	Formuleren van alternatieven	Welke alternatieven zie ik? Welke voor- en nadelen hebben die? Wat neem ik nu mee voor de volgende keer?

Beroepsopdracht Argumenteren in een zienswijze (opleiding Rechten en Sociaal Juridische Dienstverlening van Hogeschool Inholland)

In het tweede blok van het eerste jaar krijgen studenten hbo Rechten en Sociaal Juridische Dienstverlening lessen in bestuurskunde, bestuursrecht en argumenteren. Die vormen de voorbereiding voor het schrijven van een zienswijze: een brief om te reageren op een voorgenomen besluit van de gemeente. De cases die het uitgangspunt vormen voor deze opdracht zijn ontleend aan echte situaties:

1. Het verlenen van een exploitatievergunning aan een coffeeshop in de Boerenstraat (Schilderswijk) in Den Haag.
2. De verlenging van een derde skibaan bij SnowWorld in Zoetermeer.
3. Het voornemen om een watersport- en recreatiegebied aan te leggen in het centrum van Rotterdam.

De student krijgt de rol van bepaalde belanghebbenden toegewezen, bijvoorbeeld een oudervereniging in de Schilderswijk, de omwonenden van het project in Rotterdam of een milieuvereniging in Zoetermeer. In deze beroepsopdracht laten studenten zien de relevante kennis van bestuurskunde en bestuursrecht te kunnen toepassen in hun argumenten tegen het voorgenomen besluit. Daarbij worden studenten ook beoordeeld op hun schrijfvaardigheid en hun vermogen om argumenten op een logische en overtuigende manier te ordenen. In de lessen bestuurskunde en bestuursrecht wordt vooral kennis aangeboden, bij het vak argumenteren gaat de student aan de slag met de toegewezen casus.

Omdat het een van de eerste keren is dat studenten zelfstandig onderzoek moeten doen en een individueel schrijfproduct moeten opleveren, geven de docenten nog veel instructie: voorbeelden van zienswijzen, een stappenplan en feedback op conceptversies tijdens de lessen. Studenten ervaren deze opdracht meestal als uitdagend en zinvol, ook doordat de situaties realistisch zijn.

Opdracht zakelijk schrijven (opleiding Trade Management gericht op Azië van Hogeschool Rotterdam)

Studenten Trade Management gericht op Azië buigen zich tijdens elk van de vier blokken van het eerste jaar over een project. Flankerend onderwijs en modules vaardigheden bieden daarbij informatie die ze moeten uitwerken of inzetten. Voor het project in blok 3 moeten studenten een virtuele trade company opzetten waarbij ze concurreren met andere studenten. Het flankerend onderwijs daarbij bestaat uit algemene economie, bedrijfseconomie en logistiek. Ook krijgen studenten de module schriftelijke vaardigheden met aandacht voor onder meer rapportagetechnieken, zakelijke brieven en berichten schrijven en een offerte opmaken met begeleidend schrijven.

De afronding van dit blok bestaat uit drie onderdelen:

1. Studenten schrijven een offerte met begeleidende brief naar aanleiding van een praktijkcasus van een trademanager. De docent vaardigheden beoordeelt de twee schrijfproducten.
2. Studenten schrijven een rapport over het project. Dat wordt inhoudelijk nagekeken door docenten flankerend onderwijs terwijl de vaardigheidsdocent de rapportagetechnieken beoordeelt.
3. Studenten presenteren hun rapport en reageren op inhoudelijke vragen van docenten flankerend onderwijs en de docent vaardigheden.

Project Wijn, productie & analyse (opleiding Chemie van Hogeschool Rotterdam)

Wijn, productie & analyse is het tweede project in de opleiding Chemie. In dit project leren studenten zelfstandig een onderzoek te doen op verzoek van een fictieve opdrachtgever. Dat is Vereniging De Wilde Druif die wijn wil gaan produceren en advies vraagt over wijnproductie, kwaliteitscontrole en wettelijke normen en praktische en financiële haalbaarheid van het plan. De vereniging wil hierover een schriftelijk rapport (groepsverslag) krijgen en ondertussen wekelijks bijgepraat worden over de voortgang (tutorbijeenkomst). Hierbij stelt de tutor zich op als vertegenwoordiger van de vereniging.

Studenten maken in een groep een projectwerkplan met de plannen van aanpak van de verschillende analytische bepalingen en presenteren dat. Na goedkeuring daarvan krijgen ze toegang tot de practica om de analyses van de wijnen uit te voeren, zoals suiker- en sulfietbepaling. Ze moeten de theoretische achtergronden grondig uitspitten en ronden het project af met een individueel zelfreflectieverslag en een groepsverslag.

Tijdens het project krijgen studenten flankerende colleges over de verschillende analyses. De voortgang en onderzoekaspecten komen aan de orde tijdens de tutorbijeenkomsten. Waar nodig krijgen ze bij het maken van het werkplan en het groepsverslag begeleiding in de vorm van gesprekken over de ingeleverde tussenproducten, de verkregen data en interpretatie daarvan.

Bronvermelding

- Aansluiting voho-010. (2016). Opgeroepen op 11 juli 2016, http://aansluiting-voho010.nl/images/download/download_file_5716248930fb6.pdf.
- Berckmoes, D., & Rombouts, H. (2009). Taalondersteuning academisch Nederlands in de praktijk. Het taalmonitoraat op de universiteit Antwerpen. In J. Graus, P. Rooijackers, & W. Van der Westen, *Levende talen. Taal centraal: taalbeleid in het Nederlandse en Vlaamse onderwijs* (pp. 54-59). Bussum: Levende Talen.
- Bonset, H; De Vries, H. (2009). Talige startcompetenties Hoger Onderwijs. Enschede: Stichting Leerplan Ontwikkeling.
- Bormans, R., Bajwa, M., Van Braam, E., & Dekker, I. (2015). *Kwaliteit voor de klas*. Den Haag: Vereniging Hogescholen.
- Cajot, G. (2010). *Ben ik veranderd met -d of -t?* Het Taalbureau van het Departement lerarenopleiding van de Katholieke Hogeschool Limburg. *Tijdschrift Taal*, 2(3), 61-65.
- De Wachter, L., & Heeren, J. (2013). Een taaltest als signaal. De ontwikkeling en implementatie van een strategische taalvaardigheidstoets. *Levende Talen Tijdschrift*, 1(14), 19-27.
- De Wachter, L., & Heeren, J. (2014). Taal is goede barometer voor studiesucces. Opgeroepen op 11 juli 2016, van taaluniebericht.org: <http://taaluniebericht.org/artikel/focus/taal-goede-barometer-voor-studiesucces>.
- De Wachter, L., Heeren, J., Marx, S., & Huyghe, S. (2013). Taal: noodzakelijke, maar niet enige voorwaarde tot studiesucces. Correlatie tussen resultaten van een taalvaardigheidstoets en slaagcijfers bij eerstejaarsstudenten aan de KU Leuven. *Levende Talen Tijdschrift*, 14(4), 28-36.
- Gemeente Rotterdam. (2015). *Staat van het Rotterdams onderwijs*.
- Hajer, M., & Meestringa, T. (2007). *Handboek Taalgericht Vakonderwijs*. Bussum: Couthinho.
- Hogeschool Rotterdam. (2016). *Het competentieprofiel innoverend handelen*. Opgeroepen op 8 juli 2016, van hint.hr.nl: <http://hint.hro.nl/nl/HR/Studie/Honoursprogramma/Afstuderen>.
- Hogeschool Rotterdam, afdeling BMI. (2014). *Rapportage Startmonitor*.
- Hogeschool Rotterdam, afdeling BMI. (2015). *Rapportage toeleverend onderwijs, VOHO-cockpit*.
- Huysmans, R. (2010). *Taalbeleid. Kadernotitie Hogeschool Rotterdam*. Rotterdam: Afdeling Studievoorbereiding, Hogeschool Rotterdam.

- ILT KU Leuven. (2015). *Rapport test hbo taalvaardigheid (interne rapportage t.b.v. Hogeschool Rotterdam)*.
- Kennisnet. Opgeroepen op 11 juli 2016, van www.kennisnet.nl: <https://www.kennisnet.nl/digitale-vaardigheden/21e-eeuwse-vaardigheden>.
- Meestringa, T., Ravensloot, C., & Bonset, H. (2012). *Handreiking schoolexamen Nederlands havo/vwo*. Enschede: Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling SLO.
- Meijerink, H. P. (2009). *Referentiekader Taal en Rekenen*. Enschede: Doorlopen de leerlijnen taal en rekenen.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (2006). *De Dublin descriptor*. Opgeroepen op 8 juli 2016, van www.minocw.nl: <http://web.archive.org/web/20070930193548/http://www.minocw.nl/documenten/dublin-descriptoren-beschrijving-20060608.pdf>.
- Neerlandistiek. Opgeroepen op 11 juli 2016, van www.neerlandistiek.nl: <http://www.neerlandistiek.nl/2016/05/de-geringe-betrouwbaarheid-van-de-eindexamens-nederlands>.
- NJR het Bureau. (2012). Opgeroepen op 11 juli 2016, van www.taalunieversum.org: http://taalunieversum.org/sites/tuv/files/downloads/rapport_jongeren_taal_participatie_def.pdf.
- Raad van State. (2016). *Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek*. Opgeroepen op 8 juli 2016, van wetten.overheid.nl: <http://wetten.overheid.nl/BWBR0005682/2016-01-01>.
- Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren. (2015). *Vaart met taalvaardigheid Nederlands in het hoger onderwijs*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.
- SLO. *Kijkwijzers beter zicht op referentiekader taal*. Opgeroepen op 11 juli 2016, <http://damstede.mwp.nl/Portals/0/Damstede/documenten/kijkwijzers-beter-zicht-op-referentiekader-taal.pdf>.
- Steenkamp, F., Mayke, B., & Schonewille, M. L. (2014). *Keuzegids HBO 2015*. Leiden: Centrum Hoger Onderwijs Informatie.
- Tahon, K. (2013). *Schrijfvaardigheid van eerstejaarsstudenten aan de KU Leuven. Een analyse van types taalfouten in papers uit verschillende opleidingen*. Leuven: Faculteit Letteren, KU Leuven.
- Vakdidactiek Geesteswetenschappen. (2016). Opgeroepen op 11 juli 2016, van vakdidactiekgw.nl: <https://vakdidactiekgw.nl/wp-content/uploads/2016/01/Manifest-Nederlands-op-School.pdf>.
- Van der Putten, C. (2015). *Zorgen goede taalvaardigheden voor betere studieresultaten? De voorspellende waarde van de Taaltoets Nederlands (B2) op studiesucces*. Amsterdam: Rotterdam Academy/Vrije Universiteit.
- Van der Westen, W. (2006). Maatregelen die fruit brengen! Een integrale aanpak van taalontwikkeling in een hogere beroepsopleiding. In D. Ebbers

(red.), *Retoriek en praktijk van het moedertaalonderwijs. Een selectie uit de negentiende Conferentie Het Schoolvak Nederlands* (pp. 115-123). Gent: Academia Press.

Vereniging Hogescholen. (2015). *#hbo2025: wendbaar en weerbaar*. Den Haag: VO-raad. (2015). *Klaar voor de toekomst! Sektorakkoord VO-OCW*. Opgeroepen op 11 juli 2016, van www.vo-raad.nl: <http://www.vo-raad.nl/userfiles/bestanden/Sektorakkoord/Sektorakkoord-VO-OCW.pdf>.

Websites

www.aansluiting-voho010.nl
www.docentenaanzetbijtaal.nl
www.examenblad.nl
www.hogeschooltaal.nl
www.kiesactief.nl
www.slo.nl
www.steunpunttaalenrekenenvo.nl
www.taalgerichtvakonderwijs.nl
www.toetsenopschool.nl
www.toetswijzer.nl
www.vereniginghogescholen.nl

Methoden

Nieuw Nederlands. Opgeroepen op 8 juli 2016,
<http://www.noordhoffuitgevers.nl/wps/portal/vo/nieuwnederlands>
Op Niveau. Opgeroepen op 8 juli 2016,
<https://www.thiememeulenhoff.nl/voortgezetonderwijs/talen/nederlands>
Talent. Opgeroepen op 8 juli 2016,
<http://www.malmberg.nl/Voortgezet-onderwijs/Methodes/Talen/Nederlands.htm>

Volgsystemen

Cito-VAS. Opgeroepen op 11 juli 2016, http://www.cito.nl/onderwijs/voortgezet%20onderwijs/cito_volgsysteem_vo
Diataal. Opgeroepen op 11 juli 2016, <https://www.diattoetsen.nl/voortgezet-onderwijs/>
Muiswerk. Opgeroepen op 11 juli 2016, <http://www.muiswerk.nl/vo/havo--vwo>
Studyflow. Opgeroepen op 11 juli 2016, <https://www.studyflow.nl/>

Vo-hbo: dat is andere taal!

Ellis Wertenbroek, Marieke Cornelisse, Marius Engelsman,
Kirsten van den Heuij, Roel Huysmans, Rianne de Zeeuw-Oprel,
Saskia Hutten, Robert van Atten, Marjo Smeman

Docent: 'Wat zijn de hiaten in het onderwijs?'

Student: 'Wat is een hiaat?'

Ruim een derde van alle havisten in de regio Rotterdam die naar het hbo gaan, valt tijdens het eerste jaar uit of wisselt van opleiding. Voor een deel komt dat doordat het hbo en het voortgezet onderwijs niet goed op elkaar aansluiten.

Toewerken naar een doorlopende leerlijn Nederlands havo-hbo

Het taalniveau van veel eerstejaarsstudenten voldoet niet aan wat er van hen verwacht wordt. Door die achterstand gaat misschien onnodig talent verloren en wordt het potentieel van jongeren niet volledig benut. Deze publicatie laat zien wat een soepele aansluiting belemmert en wat er moet gebeuren om te komen tot een doorlopende leerlijn.

Vo- en hbo-docenten Nederlands/communicatie uit de regio Rotterdam hebben zich de afgelopen tijd met enthousiasme gebogen over het schrijven van deze publicatie. Het was hen meteen duidelijk waarom ze aan de slag gingen: ze wilden een start maken om de aansluiting havo-hbo Nederlands te verbeteren.

'Soms hebben studenten net wat extra bagage nodig om succesvol te zijn, moet het voortgezet onderwijs net wat beter afgestemd zijn op het hbo, moet het hbo net wat meer weten hoe en waarover in het vo lesgegeven wordt. Het verschil tussen slagen en uitvallen in het hbo. Die hand in de rug. De brug tussen twee werelden. Vo-hbo: dat is andere taal! laat zien dat dat kan, hoe dat moet.'

Ron Bormans, voorzitter stuurgroep Samen werken aan een betere aansluiting vo-hbo